

Oy Pusulası ile Protesto: “Yukarıdakilerden Hiçbiri” Seçeneği

Özlem ÇELİK

Dr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Anayasa Hukuku Anabilim Dalı, Konya, Türkiye
osenturk@selcuk.edu.tr (Sorumlu Yazar / Corresponding Author)

Makale Bilgileri	ÖZ
<p>Makale Geçmişi Geliş: 07.04.2023 Kabul: 11.06.2023 Yayın: 02.08.2023</p> <p>Anahtar Kelimeler: Yukarıdakilerden hiçbiri, Bu adayların hiçbiri, Protesto oylaması, Boş oy.</p>	<p>Demokratik seçimler, seçmenlerin rakip siyasi partiler veya adaylar arasından bir seçim yapması esasına dayanır. Adaylardan hiçbirini desteklemek istemeyen seçmenlere tercihlerini açık bir şekilde ifade edebilecek bir seçenek genellikle sunulmaz. Ancak bazı ülkelerde, oy pusulalarında “yukarıdakilerden hiçbiri” (none of the above, NOTA), ya da “bu adayların hiçbiri” (none of these candidates, NOTC) şeklinde bir seçeneğe yer verilmektedir. Oy pusulalarında seçmenlere bu şekilde bir seçenek sunan ülke sayısı oldukça azdır. Bazı ülkelerde ise boş oylar ayrıca sayılıp, geçerli oy sayısına dahil edilmektedir. Bu tür düzenlemelerin amacı adayları protesto eden seçmenleri de sürece dahil ederek, seçimlere katılma oranlarını arttırmaktır. Venedik Komisyonu ise seçmenlerin adayları veya partileri reddedebilmelerinin, siyasete ve partilere karşı ilgisizliklerini güçlendirebileceğini belirtmiştir. Bu çalışmada oy pusulalarında “yukarıdakilerden hiçbiri” ya da benzeri seçenekler sunan ülke örnekleri genel olarak incelenecektir.</p>

Protest by Ballot Paper: “none of the above” Option

Article Info	ABSTRACT
<p>Article History Received: 07.04.2023 Accepted: 11.06.2023 Published: 02.08.2023</p> <p>Keywords: None of the above, None of these candidates, Protest voting, Blank vote.</p>	<p>Democratic elections are based on voters choosing between competing political parties or candidates. Generally, voters who do not wish to support any of the candidates are not given an option to clearly express their preferences. In some countries, however, an option of “none of the above” (NOTA) or “none of these candidates” (NOTC) is included on the ballot papers. Very few countries offer voters this option in their ballot papers. In some countries, blank votes are counted separately and included in the number of valid votes. The purpose of such regulations is to increase the voter turnout by including voters who protest against candidates. The Venice Commission has noted that the possibility for voters to reject candidates or parties may strengthen their apathy towards politics and parties. In this study, examples of countries that offer “none of the above” or similar options on their ballots will be examined in general.</p>

Atıf/Citation: Çelik, Ö.(2023). Oy Pusulası ile Protesto: “Yukarıdakilerden Hiçbiri” Seçeneği, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 6(2), s.530-552.

Plagiarism: Bu makale intihal programında taranmış ve en az iki hakem incelemesinden geçmiştir. // This article has been scanned via a plagiarism software and reviewed by at least two referees.

“This article is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/). (CC BY-NC 4.0)”

GİRİŞ

Günümüz demokratik sistemlerinde seçimler, vatandaşların tercihlerinin siyasal sisteme aktarılmasını sağlayan en önemli araçtır. Şüphesiz ki demokratik sistemlerde siyasal katılım sadece seçimler vasıtasıyla sağlanmaz. Vatandaşların hükümet politikalarını etkileyebileceği hatta bazen doğrudan karar alabileceği pek çok usul vardır. Ancak günümüzde demokrasi özü itibarıyla temsildir, yani oylamalar yoluyla halkın yönetimi esasına dayanır. Seçimler siyasal iktidarların meşruiyetinin temelini oluşturur. Dolayısıyla günümüz demokrasileri için seçimler ve seçimlere katılım oranlarının yüksek olması hayati öneme sahiptir.

Demokratik bir seçimin temelinde tercih etme hürriyeti vardır. Seçmenler seçimlerde kendisine sunulan alternatiflerden birini seçerek tercihini kullanır. Mevcut sistemlerin çoğunluğunda kendisine sunulan alternatiflerden hiçbirini desteklemeyen seçmenlerin, bu tercihini açık bir şekilde sandığa yansıtabilmesi mümkün değildir. Siyasal sisteme veya mevcut siyasal elitlere tepki göstermek niyetinde olan kişiler, seçimlerde bilerek geçersiz veya boş oy kullanmak, aslında desteklemediği başka bir partiye oy vermek veya seçimlere katılmamak (veya seçmen kütüğüne kaydolmamak) gibi tercihler yapabilmektedir. Ancak bu gibi durumlarda, “protesto oyları” olarak adlandırılabilir bu oyların ve seçmenlerin seçimlere katılmama tercihinin yanlış yorumlanması ihtimali ortaya çıkmaktadır. Örneğin, seçimlere katılma oranlarının düşük olmasının temel sebebi mevcut sisteme, partilere ya da adaylara karşı duyulan tepkiden kaynaklanabileceği gibi, bu konudaki isteksizlik veya konu ile ilgili bilgi eksikliğinden ya da mevcut durumdan memnuniyetten de kaynaklanabilir.

Günümüzde bazı ülkelerde oy pusulalarında veya elektronik oylama makinelerinde “yukarıdakilerin hiçbiri” ya da “bu adayların hiçbiri” (*none of the above* *NOTA* ya da *none of these candidates* *NOTC*) şeklinde bir seçeneğe yer verilmektedir. Ancak bu yöntemi uygulayan ülke sayısı ve bu yöntemi inceleyen akademik çalışmaların sayısı oldukça azdır.

“Hiçbiri” seçeneği sayesinde, seçmenlerin protestosunu sandığa yansıtabilmesi mümkündür. Bu durum protesto oyların doğru bir şekilde yorumlanmasına da katkı sağlayacaktır. Zira bu suretle, demokratik sisteme olan güvenini yitirmemiş ve oy kullanmak isteyen ya da oy kullanmayı bir görev olarak gören seçmenler, adaylara karşı tepkisini sandıkta dile getirmiş olacaktır. Ancak demokrasi teorisi açısından, “hiçbiri” seçeneğinin uygulanmasından kaynaklanan bazı sorunlar da vardır. Bu sorunları ortaya koyabilmek için, seçmenlerin adayların hiçbirini onaylamadığını sandıkta belirtmesine imkân sağlayan sistemlerin incelenmesinde fayda vardır. Bu nedenle çalışmamızda, seçimlerde seçmenlere “yukarıdakilerden hiçbiri” ya da benzeri seçenekler sunan ülke örnekleri genel olarak incelenecektir.

I. GENEL OLARAK “HİÇBİRİ” SEÇENEĞİ VE BOŞ YA DA GEÇERSİZ OYLAR İLE İLİŞKİSİ

A. “Hiçbiri” Seçeneğinin Tanımı ve Uygulanma Usulü

“Yukarıdakilerin hiçbiri” ya da “bu adayların hiçbiri” belirli bir seçim bölgesindeki adayların hiçbirini onaylamayan seçmenlerin tüm adayları reddetmelerini sağlayan bir oylama seçeneğidir. Oy pusulalarına seçmenlerin tüm adayları reddedebilmesine imkân veren bir seçenek eklenmesi, seçmenlerin protestolarını sandığa yansıtmasına imkân tanımak amacıyla kabul

edilmektedir. Bu noktada “protesto oyu” kavramına değinmekte fayda vardır. Protesto oyu bir seçimde adaylara, partilere veya mevcut siyasi sisteme karşı duyulan memnuniyetsizliği göstermek için kullanılan oydur. Protesto oyları temelde iki farklı amaçla verilir. Birincisi siyasi sistemi bütünüyle protesto etmek diğeri ise siyasi elitleri protesto etmektir. Bu konuda yapılan ampirik çalışmalar, sistem protestosunun çok daha az ve sınırlı olduğunu göstermektedir. Protesto oyları genellikle görevdeki siyasi otoritelere yöneliktir¹.

Özel olarak protesto oyu, seçmenin oylamalar vasıtasıyla, “onay vermeme” durumunu ifade etme eylemidir. Dolayısıyla bir eylemin protesto oyu olarak nitelendirilebilmesi için, seçmenlerin protesto ettikleri bir şeyin bulunması gerekmektedir. Protestonun yöneldiği şey siyasi partiler, adaylar, siyasi sistem ya da genel olarak siyasetçiler olabilir. Protesto oylaması siyasi güvensizliğin doğrudan bir sonucudur ve herhangi bir siyasi aktöre ya da kuruma güvenmeyen seçmenler, bu duygularını protesto oyu kullanarak ifade edebilirler. Bu nedenle protesto oylamasını, “siyasi güvensizliği ifade etme amacıyla bir siyasi parti ya da adaya oy verme eylemi” olarak tanımlamak mümkündür².

Protesto oylaması olarak nitelendirilen farklı oy verme davranışları vardır³. Bunlardan birincisi seçmenlerin ana akım partileri veya adaylarını reddederek, oylarını düzen karşıtı ya da ideolojik olarak aşırı adaylara veya partilere vermesidir. İkincisi, seçmenlerin en çok tercih ettikleri partiden duydukları memnuniyetsizlik sebebiyle, daha az tercih ettikleri bir partiye oy vermesidir⁴. Üçüncüsü, seçmenlerin kasıtlı olarak boş veya geçersiz oy kullanmalarındır. Sonuncusu ise seçmenlerin, oy pusulasında yer alan “hiçbiri” benzeri bir seçeneği onaylamasıdır⁵. Oy pusulalarında “hiçbiri” seçeneğine yer vermenin, tepki oylarının doğru bir şekilde değerlendirilmesine katkı sağlayacağı kabul edilmektedir.

Seçimler, demokratik bir sistemin temel unsurudur, siyasi iktidarların meşruluğunun temelinde seçimler vardır. Ancak son zamanlarda hem gelişmiş hem de gelişmekte olan pek çok ülkede oy kullanmayan, boş veya geçersiz oy kullanan seçmen sayısı artmaktadır⁶. Bu durumun sebebi zamana ve mekâna bağlı olarak değışmekle birlikte, seçimlere katılan adayların, partilerin ya da siyasi sistemin protesto edilmesi de bu artışın sebepleri arasında gösterilmektedir. Hatta boş veya geçersiz oy kullanan seçmen sayısındaki bu artışın, “günümüz temsili demokratik sisteminin

¹ Bergh, Johannes. “Protest Voting in Austria, Denmark, and Norway”, *Scandinavian Political Studies*, Volume 27, No. 4, 2004, s. 385.

² Bergh, s. 376.

³ Protesto oyları hakkındaki literatür çok kapsamlıdır. Bu çalışmalarda protesto oylaması olarak kabul edilen seçmen davranışları da farklılaşmaktadır. Protesto oylaması olarak nitelendirilebilecek farklı oy verme davranışlarının tamamı çalışmamızın konusunu oluşturmadığından, bu konuda kısaca bilgi verilmekle yetinilecektir.

⁴ Ancak başka bir görüşe göre, protesto oyları aslında tahmin edildiği gibi radikal partilere değil, diğer muhalefet partilerine yönelmektedir. Bergh, s. 385 vd. Kanada örneğinin incelendiği bir araştırma, dar bölgeli çoğunluk seçim sisteminin (kazanan hepsini alır olarak da adlandırılan) uygulanmasına rağmen üçüncü partilerin halen var olmasını, protesto oylarının bu partilere yönelmesine bağlamaktadır. Bowler, Shaun/Lanoue, David J. “Strategic and Protest Voting for Third Parties: The Case of the Canadian NDP”, *The Western Political Quarterly*, Volume 45, No. 2, 1992, s. 497-498. Ukrayna örneğinin incelendiği başka bir çalışmada ise, 2012’de NOTA seçeneğinin kaldırılmasından sonraki ilk seçimde küçük partilerin aldığı oy oranının arttığı tespit edilmiştir. NOTA seçeneğinin kaldırılmasının, katılım oranı ve geçersiz oy pusulası sayısı üzerinde ise herhangi bir etkisi olmamıştır. Tyshkovskiy, s. 30.

⁵ Alvarez, R. Michael/Kiewiet, D. Roderick/Nu’nez, Lucas. “A Taxonomy of Protest Voting”, *Annual Review of Political Science*, Volume 21, 2018, s. 136.

⁶ Plescia, Carolina/Kritzinger, Sylvia/ Singh, Shane P. “Who Would Vote NOTA? Explaining a ‘None of the Above’ Choice in Eight Countries”, *European Journal of Political Research*, 2021, s. 1.

yurttaşların değişen siyasi taleplerini karşılamadaki yetersizliğinin” bir kanıtı olduğu ileri sürülmektedir⁷. Zira temsili demokrasilerin temel katılım aracı seçimler, önceden belirlenmiş adaylardan birinin tercih edilmesi esasına dayanmaktadır. Yolsuzluk iddiaları, adayların ya da partilerin yeterlilikleri gibi konularda memnuniyetsizlikleri olan seçmenler, adaylara veya partilere tepkisini kolay ve etkili bir şekilde ifade edememektedir. Bu tür durumlarda olan seçmenler için, mevcut geleneksel hesap verebilirlik mekanizmaları (seçimler gibi) yeterli olmazken, aynı zamanda vatandaşların adayları resmi olarak reddetme araçları da mevcut değildir⁸.

Oy pusulalarında seçmenlerin tüm adayları reddedebilmesi, “yukarıdakilerden hiçbiri” şeklinde bir seçeneğe yer verilmesi ile mümkündür. Hindistan ve Amerika Birleşik Devletleri’nin (ABD) Nevada Eyaleti⁹, elektronik oylama makinelerinde veya oy pusulalarında “yukarıdakilerden hiçbiri” şeklinde bir seçeneğe yer vermektedir¹⁰. 2013 yılında Hindistan Yüksek Mahkemesi, seçmenlerin oy kullanma haklarından vazgeçmeden tüm adayları reddetme seçeneklerinin olması gerektiğine karar vermiştir¹¹. Oy pusulalarında “hiçbiri” seçeneğine yer verilmesi, 2006 yılına kadar “tümüne karşı” şeklinde Rusya’da, 2012 yılına kadar ise Ukrayna’da uygulanmıştır¹². Kırgız Cumhuriyeti’nde cumhurbaşkanlığı ve parlamento seçimlerinde “tümüne karşı” seçeneğine yer verilmektedir¹³. “Yukarıdakilerden hiçbiri” seçeneği 2013 Pakistan seçimleri için oy pusulalarına konulmuş, ancak Pakistan Seçim Komisyonu bu uygulamayı onaylamamıştır¹⁴.

Bazı devletler ise “boş oy” seçeneği sunmak ve boş oyları geçersiz oylardan hariç tutarak saymak suretiyle, seçmenlerin tüm adaylara karşı oy kullanmasına imkân tanımaktadır. Fransa (*vote blanc*), İspanya ile Arjantin, Şili, Kolombiya gibi bazı Latin Amerika ülkelerinde de benzer bir seçenek (*voto en blanco*) kullanılmaktadır¹⁵. Ayrıca ABD, İsveç ve Finlandiya gibi az sayıda ülkede, seçmenlerin, oy pusulasına mevcut adayların dışında herhangi bir kişinin adını “yazma” seçeneği de vardır¹⁶.

⁷ Superti, Chiara. “The Blank and Null Vote as An Alternative Form of Democratic Protest”, http://scholar.harvard.edu/files/csuperti/files/blankasprotest_final.pdf?m=1455298855, (Erişim Tarihi: 19.03.2019).

⁸ Superti, “The Blank and Null Vote”.

⁹ Bu usul ABD’nin yalnızca Nevada Eyaleti’nde uygulanmaktadır. Ancak diğer eyaletlerde de bu seçenek lehine girişimler olmuştur. Örneğin California’da “hiçbiri” seçeneğinin bağlayıcı versiyonu halk girişimi yoluyla önerilmiş ancak yeterli imza sağlanamadığı için bu girişim başarısız olmuştur. Bkz. https://repository.uchastings.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1945&context=ca_ballot_inits, Erişim Tarihi: 23.03.2023.

¹⁰ Alvarez/Kiewiet/Nuñez, s. 151.

¹¹ Ambrus, Attila/Greiner, Ben/Zednik, Anita. “The Effects of a ‘None of the Above’ Ballot Paper Option on Voting Behavior and Election Outcomes”, *Economic Research Initiatives at Duke (ERID)*, Working Paper No. 277, (07.11.2018),

https://papers.ssrn.com/sol3/JELJOUR_Results.cfm?form_name=journalbrowse&journal_id=1157958, (Erişim Tarihi: 18.03.2019), s. 2.

¹² Tyshkovskiy, s. 1.

¹³ Fedorenko, Vladyslav/Nesterovych, Volodymyr/Bernaziuk, Ian. “The Ballot Paper: a Constitutional Instrument of Electoral Democracy or a Means of Manipulating the Electorate?”, *Krytyka Prawa, Niezależne Studia Nad Prawem*, Volume 13, No. 1, 2021, s. 57.

¹⁴ The Express Tribune. “None of the above vote to be added to ballots: ECP”, (03.04.2013), <https://tribune.com.pk/story/530557/none-of-the-above-vote-to-be-added-to-ballots-ecp/>, (Erişim Tarihi: 16.01.2023).

¹⁵ Damore David F./Waters, Mallory M./Bowler, Shaun. “Unhappy, Uninformed, or Uninterested? Understanding “None of the Above” Voting”, *Political Research Quarterly*, Volume 65, Issue 4, 2012, s. 905.

¹⁶ Khan, Kafeel. “NOTA: A Progress or Regress”, *Jus Corpus Law Journal*, Volume 2, Issue 3, 2022, s. 5.

“Hiçbiri” seçeneği her ülkede farklı şekilde adlandırılmakla birlikte, temelde iki farklı şekilde uygulanmaktadır. Birinci durumda, “hiçbiri” seçeneğinin bağlayıcı bir sonucu yoktur ve seçmene yalnızca adayların hiçbirini tercih etmediğini bildirme fırsatı sunar. Başka bir ifade ile “hiçbiri” seçeneği hiçbir zaman seçimi kazanamaz. “Hiçbiri” seçeneğinin çoğunluk oyu alması halinde, ikinci sıradaki aday seçimi kazanmış olur¹⁷. “Hiçbiri” seçeneğinin sonuçlarının bağlayıcı olduğu ikinci durumda ise, “hiçbiri” seçeneğinin kazanması halinde ilk seçimdeki adaylara oy pusulalarında yer verilmeyerek yeni bir seçim yapılmaktadır¹⁸.

Tercihli “hiçbiri” seçeneğinin ise, bağlayıcı veya bağlayıcı olmayan bir şekilde uygulanabilmesi de mümkündür. Tercihli yöntemde seçmene üç seçenek sunulur. Seçmen tercih ettiği bir adaya ya da “hiçbiri” seçeneğine oy verebilir. Üçüncü ihtimalde ise seçmen, bir adayla birlikte “yukarıdakilerin hiçbirini” seçebilmektedir.¹⁹ Bu durumda “hiçbiri” seçeneğine oy vermek isteyen seçmen, ikinci tercihini de aynı anda belirtmiş olacaktır. Tercihli yöntemin özellikle bağlayıcı olmayan yöntem ile uygulanmasının, oyların sayımını zorlaştıracağı şüphesizdir. Ancak, “hiçbiri” seçeneğinin bağlayıcı olması durumunda tercihli yöntemi benimsemek, ikinci bir seçimin yapma ihtiyacını da ortadan kaldıracaktır.

B. “Hiçbiri” Seçeneğinin Boş ve Geçersiz Oylar ile İlişkisi

Boş veya geçersiz oylar seçmenlerin oylama hatasından, bilgisizliğinden ya da partilere veya adaylara karşı duyulan tepkiden kaynaklanabilmektedir. Boş ve geçersiz oylar ile ilgili olarak yapılan akademik çalışmalarda, boş veya geçersiz oy kullanmanın temel sebepleri üzerinde bir fikir birliği sağlanamamıştır. Çalışmalarda boş veya geçersiz oy kullanmanın sebepleri hakkında bazı durumlarda iç içe geçen, üç temel yaklaşım vardır²⁰. Birinci yaklaşıma göre boş veya geçersiz oy kullanmanın temel sebepleri arasında seçim sistemi, parti sistemi ya da oy pusulasından kaynaklanan yapısal sorunlar gösterilmektedir. İkinci yaklaşıma göre seçimde yabancılaşma duygusuna ya da seçmenlerin yetersizliğine yol açan sosyo-ekonomik meseleler boş ve geçersiz oy kullanmaya sebep olmaktadır. Son yaklaşım ise boş veya geçersiz oy kullanmanın temel sebebinin siyasi protesto olduğunu kabul etmektedir²¹. Örneğin, ABD’de, 1975’te yapılan Boston

¹⁷ Phillips, Shanna S. *Making Choices Real: Increasing Electoral Participation by Voting for None*, University of Nevada, Retrospective Theses & Dissertations, University of Nevada, Las Vegas, 2000, <https://digitalscholarship.unlv.edu/rtds/1129>, (Erişim Tarihi: 20.03.2019), s. 7-8.

¹⁸ Phillips, s. 8.

¹⁹ Phillips, s. 8.

²⁰ Mott, Rodney L. “Invalid Ballots Under the Hare System of Proportional Representation”, *The American Political Science Review*, Volume 20, No. 4, 1926, s. 874–882; Power, Timothy J./Roberts, J. Timmons. “Compulsory Voting, Invalid Ballots, and Abstention in Brazil”, *Political Research Quarterly*, Volume 48, No. 4, 1995, s. 795-826; McAllister, Ian/Makkai, Toni. “Institutions, Society or Protest? Explaining Invalid Votes in Australian Elections”, *Electoral Studies*, Volume 12, Issue 1, 1993, s. 23-40; Power, Timothy J./Garand, James C. “Determinants of Invalid Voting in Latin America”, *Electoral Studies*, Volume 26, Issue 2, 2007, s. 432-444; Stiefbold, Rodney P. “The Significance of Void Ballots in West German Elections” *The American Political Science Review*, Volume 59, No. 2, 1965, s. 391–407; Herron, Michael C./Sekhon, Jasjeet S. “Black Candidates and Black Voters: Assessing the Impact of Candidate Race on Uncounted Vote Rates”, *The Journal of Politics*, Volume 67, No. 1, 2005, s. 154–177.

²¹ Örneğin Avustralya, mevcut liberal demokrasiler arasında en yüksek geçersiz oy oranlarından birine sahiptir. McAllister/Makkai Avustralya’daki yüksek düzeydeki geçersiz oyları mecburi oy sistemi, seçim sisteminin karmaşıklığı ve seçmenler arasında çok sayıda göçmenin bulunmasıyla açıklamaktadır McAllister/Makkai, s. 23. Bir çalışmada boş veya geçersiz oyların her devlete uyacak tek bir yorumunun olmadığı ileri sürülmüştür. Buna göre, boş veya geçersiz oy kullanmaya sebep olan durumların (yapısal sorunlar, sosyo-ekonomik sorunlar veya politik protesto gibi) herhangi birini diğerlerini dışlayacak şekilde öne sürmek tamamen yanlıştır. Örneğin bu çalışmada, seçmenlerin yüksek düzeyde devrimci şiddetle karşı karşıya kaldıklarında, daha az demokratik ülkelerde yaşadıklarında veya siyasi

belediye başkanlığı seçimlerinde, görevde bulunan Kevin White, Senatör Joseph Timilty’ye karşı zafer kazanmıştır. Ancak bu seçimlerdeki boş veya geçersiz oyların sayısı iki aday arasındaki farkını aşmıştır. Boş oyların fazla olması, Belediye Başkanı hakkındaki yolsuzluk suçlamaları nedeniyle, liberal toplumun siyasette yozlaşmaya tepki gösterdiği şeklinde yorumlanmıştır²². 2001’de Arjantin yasama seçimlerinde, seçmenlerin yüzde yirmi biri boş ve geçersiz oy kullanmıştır. Bu durum, yıllarca süren ekonomik durgunluk ve toplumsal huzursuzluğun ardından Başkan Fernando de la Rúa’ya güçlü bir mesaj niteliğinde görülmüştür²³.

Bazı ülkelerde boş oy kullanmak suretiyle protesto hakkının kabul edilmesini sağlamak amacıyla siyasi hareketler de oluşmuştur. Örneğin, İspanya’da 2000’li yılların başında ‘hesaplanabilir boş oylar için vatandaş hareketi’ (*movimiento ciudadano por el voto blanco computable*) oluşturulmuştur. Bu harekete bağlantılı olarak, 2004 yılında koltukları boş bırakmayı hedefleyen “Boş Oy Partisi” (*Escaños en Blanco*) partisi kurulmuştur. 2011’de bu parti Katalonya’da oyların yüzde 1,47’sini almıştır. Benzer partiler şu anda Fransa, İngiltere, Galler ve Sırbistan’da da vardır²⁴. İngiliz Seçim Komisyonu, 2001 Parlamento seçimlerine katılım oranlarının düşük olması sebebiyle, oy pusulalarında hiçbiri seçeneğinin getirilmesi hususunu tartışmaya açmıştır²⁵.

Şüphesiz siyasete veya siyasetçilere tepki göstermek için toplantı ve gösteri yürüyüşleri gibi pek çok demokratik kanal mevcuttur. Ancak günümüzde seçimler, kitlesel demokratik katılım konusunda en etkili yoldur ve vatandaşların önemli bir kısmı diğer yollarla tepki göstermeyi tercih etmemektedir. Örneğin, 2011 seçimlerinde İspanya’da üç yüz binden fazla seçmen, boş oy kullanmış, yine aynı sayıda seçmen de bilerek veya yanlışlıkla geçersiz oy kullanmıştır. Bu seçimde “Boş Oy Partisi” ise yüz bin oy almıştır. Bu rakamlar, İspanya tarihinin en büyük kitlesel protestolarından biri olan 2011’de İspanya’ya yayılan öfkeli (*indignados*) hareketi gösterilerine katılan tahmini insan sayısından oldukça fazladır²⁶.

Pek çok seçim sisteminde boş oylar genellikle kullanılan geçerli oylardan hariç tutulmaktadır. Ancak bazı ülkelerde, seçimlerde önerilen adaylardan hiçbirinin yeterli olmadığını belirtmek için boş oy seçeneği kullanılmaktadır. Boş oyların geçersiz olarak kabul edilmediği bu sistemlerde, boş oylar ayrıca sayılır ve kullanılan geçerli oy sayısına dahil edilir. Bu tür sistemlerde seçmenin sandığa giderek, her ülkenin seçim mevzuatında belirlenen işlemleri yapması gerekir. Örneğin Kolombiya’da “boş oy” olarak gösterilen kutunun işaretlenmesi gerekir; Fransa gibi diğer ülkelerde, oy zarfının boş olması veya zarfın boş bir kâğıt parçası içermesi halinde boş oy kullanılmış sayılmaktadır. Bu anlamda boş oy, herhangi bir adayın lehine olmayan geçerli bir oy

---

sistemleri anti-demokratik bir yönde değişime uğradığında, protesto amaçlı boş veya geçersiz oy kullanmasının daha sık görüldüğünü ortaya konulmuştur Power/Garand, s. 441. Superti boş ve geçersiz oy kullanmanın bilinçli bir siyasi protesto biçimi olduğunu ileri sürmektedir. Superti, Chiara. “Vanguard of the Discontents: Blank and Null Voting as Sophisticated Protest”, <https://scholar.harvard.edu/files/csuperti/files/supertibnvpaper.pdf>, 2014, (Erişim Tarihi: 18.03.2019).

²² Superti, “The Blank and Null Vote”.

²³ Superti, “The Blank and Null Vote”.

²⁴ Superti, “The Blank and Null Vote”. Sırbistan’da 2010 yılında kurulan “Yukarıdakilerin Hiçbiri” Partisi, tüm yozlaşmış politikacılarla mücadele etme düşüncesi üzerine kurulmuştur. Bu parti 2012 Sırbistan parlamento seçimlerinde 22.905 oy alarak Sırbistan Ulusal Meclisi’nde bir sandalye kazanmıştır. Khan, s. 6.

²⁵ Khan, s. 4-5.

²⁶ Superti, “The Blank and Null Vote”.

olarak da ifade edilebilir. Bu nedenle, seçim sonucunu etkilemez, ancak hem mevcut seçim sisteminin hem de siyasi partilerin ya da adayların siyasi meşruiyetini ölçmek için önemli bir gösterge oluşturur. Fransa, İspanya ve bazı Latin Amerika ülkelerinde boş oylar, geçersiz oylardan ayrı olarak kaydedilmektedir. Bu tür sistemlerde boş oyların, hiçbiri seçeneğine benzer bir işlev gördüğü kabul edilmektedir. Bazı ülkelerde boş oy seçeneği tüm adalara veya partilere karşı açık bir muhalefet mesajı olarak nitelendirilmektedir²⁷.

Daha önce de belirtildiği gibi, boş veya geçersiz oy kullanmanın sebepleri tartışmalıdır. Devletlerin sosyo-ekonomik özelliklerine, yönetim biçimlerine, seçim sistemlerine, zamana ve bölgeye bağlı olarak bu gerekçeler değişmekte ve çeşitlenmektedir. Boş veya geçersiz oy kullanmanın bir siyasi protesto yöntemi dolayısıyla bilinçli bir tercih olduğu yönünde önemli çalışmalar vardır. Oy pusulalarında “yukarıdakilerden hiçbiri” seçeneğine yer vermek, boş veya geçersiz oy kullanmanın kurumsallaşmasını sağlayacaktır. Bu şekilde vatandaşlara muhalefetlerini dile getirme fırsatı sağlanmış olacaktır. Bu demokrasi için son derece önemli olan siyasi ifade özgürlüğünün de bir gereği olarak kabul edilebilir. Özellikle etkili bir muhalefetin olmadığı hallerde ya da aday belirleme yöntemlerinin yeterince demokratik olmadığı seçim sistemlerinde bu seçeneğin kullanılması siyasi ifade özgürlüğünün sağlanması bakımından önemli olabilecektir.

C. “Hiçbiri” Seçeneğine Yer Vermenin Gerekçeleri

Oy pusulalarında ya da elektronik oylama mekanizmalarında, “hiçbiri” seçeneğine yer verilmesinin temelinde, seçmenin protestosunu resmi olarak göstermesine izin vermek vardır. Bu suretle seçimlere katılma oranlarının artması, boş ve geçersiz oyların ise azalması mümkün hale gelebilecektir. Dolayısıyla oy pusulalarında ya da elektronik oylama mekanizmalarında “hiçbiri” seçeneğine yer verilmesinin nihai amacı, seçimlere katılma oranlarının artırılmasıdır. Ancak bu uygulamaya yer veren her ülkenin kendine has başka sebepleri de vardır. Ayrıca “hiçbiri” seçeneği doktrinde de farklı gerekçelerle savunulmuştur.

Oy pusulalarına “hiçbiri” seçeneğinin eklenmesine yönelik önerilerin temel gerekçelerinden biri bu seçeneğin siyasi sisteme yabancılaşma duygusunun azaltılmasına ve seçmen katılımının artmasına yol açacağı düşüncesidir²⁸. “Hiçbiri” seçeneği, siyasi olarak yabancılaşmış ya da kayıtsız seçmenleri de oy kullanmaya teşvik edebilir. Böylece, “hiçbiri” seçeneği ile, daha fazla vatandaş siyasi sürece dahil edilmiş olacaktır²⁹. “Hiçbiri” seçeneği, oylamayı protesto edecek ve muhtemelen demokratik sürece olan güvenini tamamen kaybetmemiş ancak yarışan adaylara veya partilere güvenmeyen pek çok kişiyi oy kullanma konusunda teşvik edecektir³⁰. Örneğin Watergate skandalı³¹ esnasında ABD Nevada Eyalet Meclisi, kamu görevlilerine olan güveni

²⁷ Aşağıda “Karşılaştırmalı Hukukta Konunun Düzenleniş Şekli” başlığı altında bu konudaki örnekler incelenecektir.

²⁸ Bir seçmenin bir veya daha fazla adaya/partiye (hatta siyasi sistemin tamamına veya bir kısmına) karşı olumsuz duygular beslemesi durumu yabancılaşma olarak kabul edilmektedir. Seçmenin, tüm adaylara veya siyasi sistemin tamamına karşı duyguları aynı yoğunlukta (olumlu veya olumsuz) kayıtsız seçmen olarak kabul edilebilir. Başka bir ifade ile bir seçmen, adaylar ve sistem hakkında tarafsız hissediyorsa, yani siyasi sistemin çeşitli unsurlarına karşı hiçbir (veya küçük) olumlu veya olumsuz duygusu yoksa kayıtsız olarak kabul edilebilir. Arcelus, Francisco/Mauser, Gary/Spindler, Z. A. “The Right to Vote No: Revising The Voting System and Resuscitating The F-Y Voter”, *Public Choice*, Volume 33, Issue 4, 1978, s 70-71.

²⁹ Arcelus/Mauser/Spindle, s 70-71.

³⁰ Plescia/Kritzinger/Singh, s. 13.

³¹ Watergate, ABD’de 1972 yılında Watergate iş merkezindeki bir ofise giren hırsızların polis tarafından yakalanması neticesinde yaşanan siyasi bir skandaldır. Demokratik Parti’nin seçim komitesinin (*Demokratik Ulusal*

artırmak için, oy pusulalarına “bu adaylardan hiçbiri” seçeneği eklenmesi yönünde bir kanun değişikliği yapmıştır³². Ancak seçmenin adayları tanımama ya da bilgisizlik sebebiyle de “hiçbiri” seçeneğini tercih etmesi mümkündür³³.

“Hiçbiri” seçeneği konusunda başka bir gerekçeye göre ise, seçmene adayları reddetme imkânı sunmak, demokratik süreci gerçek anlamda temsili hale getirecektir³⁴. Adayların belirlenmesinde siyasi partilerin önemli rol oynadığı mevcut sistemlerde, gerçekte temsili niteliği haiz olmayan adaylar oy pusulalarında yer alabilmektedir. Bu nedenle bu tür adayları reddetmek için etkin bir mekanizma oluşturmak, adayların temsili niteliğinin artması ve bu suretle seçim sisteminin daha verimli çalışması için büyük bir teşvik olacaktır³⁵. Bu durum siyasi partileri “örgütlerini yeniden canlandırmaya, onları oluşturan topluluklarla aktif bağlarını yeniden kurmaya” zorlayacaktır³⁶. Ancak seçim sürecinin temsili niteliğini arttırmak için, “hiçbiri” seçeneğinin çoğunluk oyu alması halinde seçimlerin yenilenmesinin sağlanması gerekir³⁷.

Hindistan’da “hiçbiri” seçeneğinin gerekçelerinden biri olarak, seçimlerde şiddetin önlenmesi gösterilmiştir. Buna göre, “hiçbiri” seçeneği sayesinde, seçmenler kimlikleri ortaya çıkmadan, adaylara karşı duydukları memnuniyetsizliği dile getirmiş olacaklardır. Bu seçenek sayesinde insanların kolayca tespit edilip hedef alınması önlenmiş olacaktır³⁸. Bunun yanı sıra seçmen katılımını artırma ihtimalinin yüksek olması, adaylardan memnun olmayan seçmenlerin siyasi partilere gönderdiği güçlü bir mesaj niteliğinde olması gerekçeleriyle de “hiçbiri” seçeneği savunulmuştur³⁹.

Oy pusulalarında “hiçbiri” seçeneğine yer vermek, ABD Kongre seçimleri için de önerilmiştir. Bunun sebebi ise Kongre seçimlerinin çoğunlukla mevcut Kongre üyeleri lehine sonuçlanmasıdır. Seçimlerin görevde olan kişilerin kazandığı bir yarışmaya dönüşmesini engellemek için bu şekilde bir düzenleme önerilmiştir⁴⁰. ABD doktrininde bazı yazarlar “hiçbiri” seçeneğini, parlamenter sistemlerdeki güven oylamasının Amerikan versiyonu olabileceği gerekçesiyle desteklemiştir⁴¹. Bu tür bir seçenek adayları olumsuz kampanyalardan

---

Komite/Democratic National Committee) genel merkezine giren bu kişilerin, Başkan Nixon’ın ile bağlantılarının olduğu ortaya çıkmıştır. Başkan’ın bu suçla olan bağlantısını örtbas etmeye yönelik girişimleri skandalın büyümesine sebep olmuştur. Süreç Başkan’ın istifası ile sonuçlanmıştır. Bkz. Çelik, Özlem. “Amerika Birleşik Devletleri Hukukunda Yürütme İmtiyazı”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 30, Sayı. 3, s. 1279-1281.

³² Phillips, s. 3.

³³ Damore/Waters/Bowler, s.897.

³⁴ Arcelus/Mausser/Spindle, s. 68.

³⁵ Arcelus/Mausser/Spindle, s. 70.

³⁶ Nagle, John D. “Let the Voters Choose None of the Above”, *The New York Times*, (28.05.1989), (<https://www.nytimes.com/1989/05/28/opinion/1-let-the-voters-choose-none-of-the-above-446689.html>), (Erişim Tarihi: 16.01.2023).

³⁷ Arcelus/Mausser/Spindle, s. 69.

³⁸ Khan, s. 6-7.

³⁹ Khan, s. 7-8.

⁴⁰ O’Connor, Blair T. “Want to Limit Congressional Terms- Vote for None of the Above”, *Valparaiso University Law Review*, Volume 29, 1994, s. 374.

⁴¹ “Hiçbiri” seçeneği, parlamenter sistemdeki “güvensizlik” oyununa eşdeğerdir, ancak yasama organı yerine halk tarafından kullanılır. Phillips, s. 18.

vazgeçirebileceği gibi seçimlere katılma oranlarını da yükseltebilir. Bu sayede, kötünün iyisini seçmek zorunda kalan seçmenler, “daha iyi bir seçenek” isteme şansına sahip olacaktır⁴².

Venedik Komisyonu bir raporunda oy pusulalarında hiçbir seçeneğine yer verilmemesi yönünde bir görüş bildirmiştir. Komisyon raporunda, bazı Avrupa Konseyi üye ülkelerinde de kullanılan negatif oy sisteminin, rekabetçi olmayan seçimlere dayanan komünist gelenekten kaynaklandığını belirtmiştir. Ancak Komisyon’a göre, olumsuz oy kullanma (tümüne karşı) seçeneği, yerleşik Batı Avrupa demokrasileri için olağan olmayan bir yöntemdir. Bu seçenek seçmenlere, adaylar ve partiler ile ilgili rahatsızlıklarını oy pusulasında ifade etme imkânı verir. Bununla birlikte, “seçmenlerin kimin daha iyi (veya kötünün iyisi) bir aday veya parti olduğuna dair (genellikle kolay olmayan) bir karar vermek yerine adayları ve partileri reddedebilmeleri, seçmenlerin siyasete ve partilere karşı ilgisizliklerini güçlendirebilir”. Komisyon prensip olarak, seçmenlerin tercih ettikleri adaya veya partiye oy vermeye teşvik edilmesini önermektedir. Böylece seçmenler seçilecek organın sorumluluğunu üstlenmiş olacaklardır⁴³. Venedik Komisyonu 2020 tarihli başka bir raporunda da benzer görüşleri tekrar etmiştir⁴⁴.

Kanaatimizce “hiçbiri” seçeneği özellikle demokrasi teorisi açısından değerlendirilmelidir. Demokratik seçimler neticesinde ortaya çıkan sonuçların bir anlam ifade edebilmesi için, seçmenlerin belirlenebilir tercihlerinin toplanması ve çoğunluğun tercihinin ortaya konulabilmesi gerekir. Başka bir ifade ile seçmenin oylarının bir tercihi ifade etmesi, seçmenlerin bu tercihlerinin belirlenebilir olması ve tercihlerin toplanabilmesi gerekir.

Bu noktada “hiçbiri” seçeneğinin çoğunluk oyu alması halinde, ortaya çıkacak sonuçlara göre ikili bir ayırım yapılmalıdır. Birinci ihtimal “hiçbiri” seçeneğinin yeni bir oylamayı zorunlu kılması halidir. “Hiçbiri” seçeneğinin çoğunluk oyu aldığı anda mevcut adayların katılmadığı yeni bir seçimin yapıldığı bu durumda, seçmen çoğunluğunun savunduğu politikanın fiili sonuçları olacaktır. Ancak “hiçbiri” seçeneğinin herhangi bir sonucunun olmadığı ikinci ihtimal, demokrasi teorisi açısından sorunludur. Zira bu ihtimalde “hiçbiri” seçeneğinin çoğunluk oyu alması halinde, bir sonraki en yüksek oyu alan adayın kazanmak için yeterli oy alıp almadığına bakılmaktadır. Bu halde “hiçbiri” seçeneğini destekleyenler, toplumsal tercih açısından yok sayılmaktadır. Dolayısıyla demokrasi teorisi açısından, seçmenlerin tercihlerinin toplanması neticesinde ortaya çıkan çoğunluk oyu bir anlam ifade edilemeyecektir. Zira bu oyların sayıları ne olursa olsun kazanmaları mümkün değildir.

⁴² Fund, John. “None of the Above Should Be on the Ballot”, *National Review*, (10.09.2012), <https://www.nationalreview.com/2012/09/none-above-should-be-ballot-john-fund/>, (Erişim Tarihi: 02.10.2022).

⁴³ Venice Commission, *Report on Electoral Law and Electoral Administration in Europe*, CDL-AD (2006) 018, Strazburg, (12.06.2006), s. 31, paragraf 142.

⁴⁴ Komisyon “herkese karşı” oy kullanma şeklinin Avrupa demokrasileri için hala alışılmadık bir durum olduğunu belirtmektedir. Seçmenlere tüm aday veya partileri reddetme imkânı veren “herkese karşı” oy kullanma seçeneğinin, Rusya Federasyonu’nda 2006 yılına kadar kullanıldığını, 2016 yılında Bulgaristan’da uygulanmaya başlandığını ifade etmiştir. Komisyon’a göre, “seçmenlerin kimin daha iyi (veya kötünün iyisi) bir aday veya parti olduğuna dair (genellikle kolay olmayan) bir karar vermek yerine adayları ve partileri reddedebilmeleri, seçmenlerin siyasete ve partilere karşı ilgisizliğini güçlendirebilir. Bununla birlikte, uzun bir seçim geleneğinin parçası olarak, İspanya ve Latin Amerika’da seçmenler, seçimlere katılmaya isteklilerse (veya mecburlarsa) ancak adaylardan veya partilerden herhangi birine oy vermek istemiyorlarsa boş bir oy kullanabilirler (voto blanco)”. Komisyon ayrıca İspanya’da yapılan son parlamento seçimlerinde boş oy sayısının ilginç bir şekilde çok düşük olduğunu da ifade etmiştir. Venice Commission, *Report on Electoral Law and Electoral Administration in Europe*, CDL-AD (2020) 023, Strasbourg, (08.10.2020), s. 33, paragraf 202.

Seçmen katılımının artırılması günümüz demokrasilerin önemli meselelerinden biridir. Seçimlere katılma oranlarının düşük ya da yüksek olması zamana ve mekâna göre değişen, birbirinden farklı pek çok faktörle bağlantılıdır. Oy pusulalarında “hiçbiri” seçeneğine yer vermek, seçmen katılımını etkileyecek faktörlerden yalnızca biridir. Üstelik zorunlu oylama usulünün uygulanması bu meselenin çözümünde daha doğrudan bir yol oluşturmaktadır. Bu noktada oy kullanmanın zorunlu olduğu bir sistemde, tüm adayları protesto eden seçmenlerin bu tercihlerinin sandığa doğru bir şekilde yansıtılması sorunu gündeme gelmektedir. Seçmenlere tüm adayları reddetme seçeneği sunmak, bu noktada etkili bir yöntem olarak düşünülebilir. Ancak bu halde oy pusulalarındaki “hiçbiri” seçeneğinin oyların çoğunluğunu oluşturması durumunda, seçimlerin diğer alternatifler ile yenilenmesi esas kabul edilmelidir. Aksi takdirde seçmen çoğunluğunun tercihi, yok sayılmış olacaktır. Ancak seçim mevzuatında bu şekilde bir değişiklik yapılması muhtemelen anayasal bir değişikliği zorunlu kılacaktır. Demokratik bir devlette dahi, milletvekillerinin kendilerini bu denli zora sokacak bir anayasal değişikliği kabul etme ihtimali de kanaatimizce oldukça düşüktür.

II. KARŞILAŞTIRMALI HUKUKTA KONUNUN DÜZENLENİŞ ŞEKLİ

A. Nevada

1975 yılında, ABD Nevada Eyalet Meclisinde eyalet çapındaki tüm seçimler ve başkanlık seçimi (başkan ve başkan yardımcısı) oy pusulalarına “hiçbiri” seçeneğinin eklenmesi yönünde bir kanun kabul edilmiştir⁴⁵. Mecliste kabul edilen bu kanun ile seçmenlerin, eyalet çapındaki seçimler ile başkan ve başkan yardımcısı seçimlerinde “bu adayların hiçbiri” seçeneğini tercih etmelerine imkân tanınmıştır (Nevada Revised Statutes “NRS”, madde 293.269/1). Nevada’da seçimlerde oy pusulalarında yer alan “bu adaylardan hiçbiri” seçeneği NOTC kaydı (*none of these candidates*) olarak adlandırılmakta ve oy pusulalarında yer almaktadır. Teklifin orijinal halinde, “bu adayların hiçbiri” seçeneğinin çoğunluk oyu alması halinde seçim yapılması öngörülmüştür. Ancak bu hüküm teklifin görüşülmesi esnasında kanun metninden çıkarılmıştır⁴⁶. Dolayısıyla yalnızca adaylar için kullanılan oylar, seçimin sonuçlarını belirlemektedir (NRS, madde 293.269/2).

Watergate skandalı sonrasında yapılan bu değişiklik ile vatandaşların kamu görevlilerine karşı güvenini sağlamak ve seçmene tepkilerini ifade etme imkânı vererek seçime katılım oranlarını arttırmak amaçlanmıştır⁴⁷. Ayrıca bu reformun, yeniden seçilme niyeti olan siyasetçileri görevlerini iyi bir şekilde yerine getirmeleri için teşvik edeceği düşünülmüştür. Zira bu durumda siyasetçiler sadece rakiplerinden daha fazla oy almak için değil, aynı zamanda seçmenlerce

⁴⁵ Bu seçenek, ABD Başkanı ve Başkan Yardımcısı, ABD Senatörü, Vali, Vali Yardımcısı, Başsavcı, Dışişleri Bakanı, Maliye Bakanı, Eyalet Müfettişi ve Nevada Yüksek Mahkemesi Başkanı için hem ön seçim hem de genel seçim oy pusulalarında yer almaktadır. Erickson, Robert E. “None of These Candidates”, *Political History of Nevada*, (Nevada Secretary of State), 2016, <http://epubs.nsla.nv.gov/statepubs/epubs/613636-2016.pdf>, (Erişim Tarihi: 23.03.2023), s. 189. Ancak Nevada’da bütün seçimlerde NOTC seçeneğine yer verilmemektedir. Örneğin Nevada yasama organı seçimlerinde oy pusulalarında “bu adayların hiçbiri” seçeneği yoktur. Phillips, s. 6.

⁴⁶ O’Connor, s. 403.

⁴⁷ Weinberg, Leonard/Linderman, Robert/Amal, Kavar, “The Electoral Consequences of a New Ballot Choice: The Case of ‘None of These’ in Nevada”, *State & Local Government Review*, Volume 14, No. 3, 1982, s. 117; Phillips, s.3.

“hiçbiri” seçeneğinin tercih edilmesinin yaratacağı itibar kayıplarını engellemek için de yarışmış olacaktırlar⁴⁸.

Nevada seçimlerinde NOTC çoğunluk oyu alırsa, bir sonraki en yüksek oyu alan aday seçilmiş olur. Dolayısıyla bu seçeneğin bir bağlayıcılığı yoktur⁴⁹. Başka bir ifade ile NOTC seçeneğinin oyların çoğunluğunu elde etmesi halinde seçimler yenilenmez⁵⁰. Ancak 1996 yılında NOTC seçeneği, Bill Clinton ve Bob Dole arasındaki oy farkından daha fazla oy almıştır. Yine 1998’de Senato seçimlerinde Harry Reid ve John Ensign arasında yaklaşık 395 oy fark varken, NOTC seçeneği 8000’in üzerinde oy almıştır⁵¹. NOTC seçeneği eyalet ve başkanlık seçimlerinde hiçbir zaman çoğunluğu elde edememiştir. Ancak ön seçimlerde, NOTC için kullanılan oylar zaman zaman bir veya daha fazla aday için kullanılan oyları aşmıştır⁵². Örneğin, 1980 başkanlık ön seçimlerinde, NOTC seçeneği Ted Kennedy’den daha fazla oy almış ve birinci sıradaki Jimmy Carter, NOTC seçeneğini çok az bir farkla geçmiştir⁵³. Yine 2014 yılında valilik ön seçiminde, NOTC seçeneği kullanılan oyların çoğunluğunu (yaklaşık %30) oluşturmuştur. Ancak Nevada seçim kanununa göre ikinci olan aday seçimi kazanmıştır⁵⁴.

Oy pusulalarına NOTC seçeneğinin eklenmesinin amacı, seçmenlere seçimlerdeki tüm adaylara olan güvensizliklerini ifade etme fırsatı sağlamaktır. Seçmenler bu sayede adaylara, seçildiklerinde “temiz kalmaları” gerektiğine dair bir mesaj da göndermiş olacaktır⁵⁵. NOTC seçeneğinin diğer bir amacı ise seçimlere katılım oranlarını arttırmaktır. Ancak bir görüşe göre, Nevada’da NOTC seçeneği seçimlere katılım oranlarını artırmadığı gibi, küçük partilerin oylarında bir düşüşe sebep olmuştur⁵⁶. Zira bu görüşe göre, vatandaşlar bazen, büyük partileri protesto etmek için küçük partilere oy vermektedir. Ancak bu yorumun NOTC seçeneğinin lehine olduğu kanaatindeyiz. Zira bu seçenek sayesinde hem vatandaşlar tercihlerini doğrudan ifade edecekler hem de küçük partilerin aldıkları oy oranları doğru bir şekilde yorumlanmış olacaktır. Bu görüşün aksine başka bir araştırmanın ortaya koyduğu sonuçlara göre ise, NOTC seçeneğinin

⁴⁸ Brown, Adam R. “Losing to Nobody? Nevada’s “None of These Candidates” Ballot Reform”, *The Social Science Journal*, Volume 48, Issue 2, 2011, s. 364.

⁴⁹ Phillips, s. 6.

⁵⁰ 1998 ve 2010 yılları arasında yapılan genel seçimlerde, oyların %4,2’si ve yargı organlarıyla ilgili olarak yapılan seçimlerde ise oyların % 19,9’u, NOTC seçeneğine verilmiştir. Bazı önseçimlerde oyların çoğunluğunu NOTC seçeneğinin elde etmesine rağmen, bu seçenek hiçbir zaman bir genel seçimi kazanmamıştır. Brown, s. 364-365.

⁵¹ Superti, “The Blank and Null Vote”.

⁵² Bu durum, seçmenlerin ön seçimlerde adaylar belirlenirken, hiçbiri seçeneğini tercih etme konusunda daha özgür hissedebileceklerini göstermektedir. Gerçekten de Nevada’da NOTC seçeneği genellikle ön seçimlerde ve sonuç kaygısı olmadan oy kullanılabilen tek adaylı seçimlerde başarılı olmuştur. Örneğin, 1976 yılında, Nevada’nın ABD Temsilciler Meclisi’ndeki bir temsilciliği için yapılan Cumhuriyetçi ön seçimlerinde, NOTC seçeneği çoğunluk oyu almıştır. Bu seçimde, NOTC seçeneği 16.097 oy alırken, adaylardan Walden Earhart 9.831 oy, Dart Anthony ise 8.097 oy almıştır. NOTC seçeneği bağlayıcı olmadığı için, aslında seçmenler tarafından reddedilmiş olan Earhart ön seçimleri kazanmıştır. Ancak bu durum genel seçimlerde Earhart’ın, görevdeki Demokrat aday Jim Santini karşısındaki adaylığına zarar vermiştir. Myers, Dennis. “None of These Candidates”, *Online Nevada Encyclopedia (ONE)*, 2009, <https://www.onlinenevada.org/articles/none-these-candidates>, (Erişim Tarihi: 23.03.2023).

⁵³ *Townley v. Miller*, s. 7-8.

⁵⁴ Alvarez/Kiewiet/Nu’nez, s. 151. Demokrat Valilik ön seçiminde toplam oyların yüzde 29,96’sını NOTC seçeneği almış ve bu seçenek seçimi birinci sırada bitirmiştir. İkinci sıradaki aday ise yüzde 24,77 oranında oy almıştır. Erickson, s. 189.

⁵⁵ *Townley v. Miller*, s. 7. Ancak bir çalışmada Nevada’da seçmenlerin NOTC seçeneğini tercih etmesinin temelinde sadece protesto etmek olmadığı, bunun bazen bilgi eksikliğinden de kaynaklanabileceği tespit edilmiştir. Brown, s. 364.

⁵⁶ Bu görüşü kaynak göstermeden aktaran Brown, s. 365; Damore/Waters/Bowler, s. 897.

ne seçmen katılımının artması ne de küçük parti adaylarına verilen desteğin azalması ile bir ilişkisi tespit edilememiştir⁵⁷.

2012 yılında Nevada’da NOTC seçeneğinin oy pusulalarında yer almasını engellemek üzere bölge mahkemesinde bir dava açılmıştır. Davacılar NOTC seçeneğinin oyların çoğunluğunu elde etmesi halinde seçimlerin yenilenmemesinin, seçme hakkını ihlal ettiğini ileri sürmüştür. Zira NOTC için kullanılan oy pusulaları göz ardı edilerek seçim sonuçları belirlenmektedir. Bu davada bölge mahkemesi kuralı anayasaya aykırı bularak karar vermiş ancak bu karar Dokuzuncu Temyiz Mahkemesi tarafından bozulmuştur. Temyiz Mahkemesine göre NOTC seçeneğinin Nevada seçim sisteminden tamamen çıkarılması, seçmenlerin muhalefetlerini sandıkta olumlu bir şekilde ifade etme imkanını ortadan kaldıracaktır. Bu nedenle davacıların talepleri hem kendilerinin hem de diğer seçmenlerin siyasi ifade hürriyetlerini artırmak yerine azaltacaktır⁵⁸.

B. Hindistan

Hindistan’da “yukarıdakilerden hiçbiri, NOTA” seçeneğinin elektronik oylama makinelerinde (EOM) yer alması, 2013 yılında Hindistan Yüksek Mahkemesi’nin verdiği bir karar ile mümkün olmuştur. Seçmenlerin herhangi bir adaya oy vermeme haklarını kullanmalarını sağlayan bu seçenek, Hindistan’daki seçim reformuyla ilgili en tartışmalı konulardan biridir⁵⁹. Yüksek Mahkemenin kararından sonra Hindistan’da tüm eyalet seçimlerinde ve ulusal seçimlerde, oylama makinelerinde NOTA seçeneğinin yer alması mümkün hale gelmiştir. Hiçbiri oyları da diğer oylar gibi sayılmakla birlikte, seçim sonuçları üzerinde herhangi bir etkisi yoktur. NOTA kaydı oyların çoğunluğunu sağlasa bile, seçim sonuçlarını etkilemeyecek, NOTA dışındaki oylar arasında en fazla oyu alan aday seçilmiş olacaktır⁶⁰.

Hindistan’da elektronik oylama yöntemine geçilmesinden önce, seçmenler adaylardan herhangi birine oy vermeden seçimlere katılabiliyordu. Elektronik oylama makinesinin kabul edilmesinden önce oy pusulalarında NOTA seçeneği yoktu. Ancak adaylardan hiçbirini

⁵⁷ Damore/Waters/Bowler, s. 896.

⁵⁸ Mahkeme davacılarından bazılarının Kasım 2012 seçimlerinde veya sonraki herhangi bir seçimde NOTC seçeneği için oy kullanma niyetini ileri sürmediklerini belirtmiştir. Dolayısıyla Mahkemeye göre bu davacıların, mevcut veya muhtemel bir mağduriyetleri olmadığı için taraf ehliyetleri yoktur. Mahkeme NOTC seçeneği için oy kullanma niyetini ortaya koyan diğer davacıların iddia ettikleri mağduriyetin, NOTC seçeneğinin oy pusulalarından çıkarılması yönündeki taleplerinin kabul edilmesi halinde ortadan kalkmayacağını tespit etmiştir. Davacılar NOTC için oy kullanma seçeneğinin Nevada seçim sisteminden tamamen çıkarılmasını talep etmiştir. Ancak Mahkeme’ye göre, bu davada davacıların kazanması halinde, seçmenlerin belli adaylara karşı muhalefeti hukuken geçersiz olacak ve artık muhalefetlerini sandıkta olumlu bir şekilde ifade etme imkanına sahip olmayacaklardır. Bu nedenle davacıların talepleri, onların (ve diğer seçmenlerin) siyasi ifade hürriyetlerini artırmak yerine azaltacak ve davacıların mağduriyetini gidermek yerine durumlarını daha da kötüleştirecektir. Talebin davacının durumunu daha da kötüleştireceği durumlarda davacının talebinin reddedilmesi gerekir. Başkanlık seçimi “Seçici Kurul” adayı iki Cumhuriyetçi aday ise, NOTC’ın potansiyel olarak Cumhuriyetçi Parti adayının oylarını çekeceğini ileri sürmüştür. Bu nedenle NOTC seçeneğinin oy pusulasında yer almasının anayasaya ve mevzuata aykırı bir alternatif olduğunu belirtmişlerdir. Mahkeme bu davacıların iddia ettikleri zarar ile itiraz edilen eylem arasında bir illiyet bağı kurulamadığı gerekçesiyle davayı reddetmiştir. *Townley v. Miller*, United States Court of Appeals for the Ninth Circuit, No. 12-16881 D.C. No. 3:12-cv-00310- RCJ-WGC, 11.03.2013, <https://cases.justia.com/federal/appellate-courts/ca9/12-16881/12-16881-2013-07-10.pdf?ts=1411073055>.

⁵⁹ Khan, s. 1.

⁶⁰ Ujhelyi, Gergely/Chatterjee, Somdeep/Szabo, Andrea. “None of the Above”, *Working paper University of Houston*, (23.05.2018), (<http://www.uh.edu/~gujhelyi/nota.pdf>, (Erişim Tarihi: 18.03.2019), s. 6. “...dolayısıyla 1000 üzerinden 999 NOTA oyunu olsa bile, sadece bir oyu alan aday kazanmış olur”, Roy, Maya/Vachana, Vr. “NOTA and the Indian Voter”, *Economic & Political Weekly*, Volume 53, Issue No. 6, 2018, s. 29.

desteklemeyen seçmenin seçimlerde boş veya geçersiz oy kullanması mümkündür. Ayrıca seçmenlerin sandık başına giderek oy kullanmama kararını resmi olarak kayıt altına aldırması şeklinde de bir usul vardı. Buna göre, adaylardan hiçbirisine oy vermek istemeyen bir seçmenin, bir form doldurarak imzalaması ve sandık tutanağına seçmenin oy kullanmama kararı ile ilgili bir açıklama yazılması gerekiyordu⁶¹. Bu usulde kimlerin oylamaya katılmadan sandık başından ayrıldığı kayıt altına alındığından, oy vermenin gizliliği esası ihlal edilmekteydi⁶². Yüksek Mahkeme de oyunu kullanan seçmen ile oyunu kullanmayan seçmen arasında keyfi bir ayırım yapılmasını anayasaya aykırı bulmuştur. Mahkemeye göre gizliliğin her iki kişi kategorisi için de korunması gerekir⁶³.

Hindistan’da NOTA kavramı ilk olarak 2001 yılında Hindistan Seçim Komisyonu tarafından dönemin Adalet Bakanına sunulan bir öneri ile gündeme gelmiştir. Komisyon 2004 yılında Başbakan’a ayrıntılı bir açıklama sunarak teklifi yinelemiştir. Ancak bu öneri partilerin sert muhalefeti ile karşılaşmış ve kabul edilmemiştir⁶⁴.

2004 yılında Sivil Özgürlükler Birliği (*PUCL*) adlı bir dernek, seçmenlerin herhangi bir adaya oy vermeden seçimlere katılmalarını sağlamak için Yüksek Mahkeme’ye başvurmuştur. Yüksek Mahkeme 2013 yılında, elektronik oylama makinalarında NOTA seçeneğinin yer alması gerektiğine karar vermiştir⁶⁵. Bu karardan sonra Hindistan’da tüm eyalet ve ulusal seçimlerde, oylama makinelerinde NOTA seçeneği yer almıştır⁶⁶.

Yüksek Mahkeme kararına göre; demokrasinin temelinde tercih etme hakkı vardır. Bu tercihler, seçmenlere çekinmeden kendilerini ifade etme fırsatı verildiğinde ve seçme haklarına olabildiğince az kısıtlama getirildiğinde daha iyi ifade edilir. Elektronik oylama makinelerine NOTA seçeneği eklenerek mevcut demokratik sisteme seçmenlerin etkin siyasal katılımı sağlanacak ve seçmenler güçlendirilmiş olacaktır. NOTA seçeneğinin varlığı seçim sürecinin saflığını ve halkın seçimlere katılımını arttıracaktır⁶⁷. Mahkemeye göre demokrasinin işleyişi ve devletin uygun şekilde yönetilmesi için en iyi kişilerin temsilci seçilmesi şarttır. Bu en iyi şekilde, seçimleri olumlu bir oy ile kazanan yüksek ahlaki ve etik değerlere sahip kişiler aracılığıyla başarılabilir. Bu nedenle, demokratik bir sistemde, seçmene “yukarıdakilerden hiçbiri” seçeneği sunulmalıdır. Bu durum siyasi partileri güçlü bir aday göstermeye zorlayacaktır⁶⁸. Böyle bir seçenek, seçmene, siyasi partilerin öne sürdüğü adayları onaylamadığını ifade etme hakkı verir. Siyasi partiler adaylarına çok sayıda seçmenin tepki gösterdiğini anladıklarında, yavaş yavaş sistemsel bir değişime gideceklerdir⁶⁹. NOTA seçeneği siyasi partilere ve adaylarına seçmenlerin düşünceleri konusunda net sinyaller göndereceğinden demokrasiyi teşvik edecektir⁷⁰.

⁶¹ *People’s Union for Civil Liberties v. Union of India*, Supreme Court Reports (2013) 12 S.C.R., https://main.sci.gov.in/pdf/SupremeCourtReport/2013_v12_pii.pdf, (Erişim Tarihi: 16.10.2022), s. 299-300.

⁶² Khan, s. 3.

⁶³ *People’s Union for Civil Liberties v. Union of India*, paragraf 54.

⁶⁴ Khan, s. 3.

⁶⁵ *People’s Union for Civil Liberties v. Union of India*, paragraf 54.

⁶⁶ Ujhelyi/Chatterjee/Szabo, s. 6.

⁶⁷ *People’s Union for Civil Liberties v. Union of India*, paragraf 53.

⁶⁸ *People’s Union for Civil Liberties v. Union of India*, paragraf 51.

⁶⁹ *People’s Union for Civil Liberties v. Union of India*, paragraf 55.

⁷⁰ *People’s Union for Civil Liberties v. Union of India*, paragraf 56.

Mahkeme kararında, “hiçbiri” seçeneğinin seçimlere katılma oranlarını artıracaklarını ve siyasi sistemin temizlenmesini sağlayacağını belirtmiştir. Aslında kararın doğru okunabilmesi için, öncesinde yaşanan bazı gelişmelerin de açıklanmasında fayda vardır. Zira bu karardan önce Yüksek Mahkeme iki yıl veya daha fazla hapis cezasına çarptırılan kişilerin seçimlere katılmalarını engelleyen bir karar vermiştir. Bu kararın ardından diğer siyasi partilerin de desteğini alan hükümet, Yüksek Mahkeme’nin bu kararını geçersiz kılmak için Parlamento’ya bir yasa tasarısı sunmuştur. Ayrıca sonradan geri çekilmiş olan bir kararname çıkarmıştır. Bu kararnamenin hemen ardından, Yüksek Mahkeme daha önce yapılmış olan bir başvuruyu sonuçlandırmış ve seçmenlerin kendi seçim bölgelerindeki tüm adayları reddetme seçeneğine sahip olması gerektiğine karar vermiştir. Bu kararın temelinde esasen, adayların tümünü reddetme hakkının siyasi partiler üzerinde ahlaki bir baskı oluşturacağı ve muhtemelen aday seçimlerini gözden geçirmelerine yol açacağı düşüncesi vardır. Dolayısıyla partiler sabıka kaydı olan kişileri aday göstermek konusunda tereddüt edeceklerdir⁷¹.

Hindistan’da, NOTA seçeneği sadece “küsksünlüğü ifade etmenin sembolik bir aracı” olarak nitelendirilmiştir⁷². NOTA seçeneği “reddetme hakkı” haline gelirse anlamlı bir oylama aracı olacaktır⁷³. NOTA seçeneğinin “reddetme hakkı” haline gelmesi için ise NOTA’nın çoğunluk oyu alması halinde seçimlerin yenilenmesi gereklidir.

C. İspanya

1985 tarihli İspanya Seçim Kanunu’na⁷⁴ göre; içinde oy pusulası bulunmayan zarflar ve Senato seçimlerindeki işaretsiz oy pusulaları, geçerli boş oy olarak kabul edilmektedir (m. 96/5). İspanya’da Temsilciler Meclisi seçimlerinde⁷⁵, seçim çevresi barajı yüzde üçtür (m. 163/1-a) ve boş oylar temsil yüzdeleri hesaplanırken esas alınan toplam geçerli oy sayısına eklenmektedir. Bu nedenle, yüksek bir boş oy oranı, partilerin barajı geçmesi için alması gereken oy miktarını önemli ölçüde artırmaktadır. Bu da çoğunlukla azınlıktaki partilerin temsil edilmesini zorlaştıran bir durumdur.

İspanya’da boş oy seçeneği geçerli oylara dahil edilmekle birlikte, boş oy seçeneğinin seçimleri kazanması mümkün değildir. Bu nedenle boş oy seçeneğini etkin hale getirmek amacıyla 2000’li yılların başında ‘hesaplanabilir boş oylar için vatandaş hareketi’ (*movimiento ciudadano por el voto blanco computable*) oluşturulmuştur. Bu harekete bağlantılı olarak kurulan ve protesto oylamasının tanınması için mücadele eden (kazandığı koltukları boş bırakmayı hedefleyen) bir parti olan “Boş Oy Partisi” (*Escaños en Blanco*) kurulmuştur⁷⁶. 2011 yılında İspanya’da 300

⁷¹ Katju, Manjarı. “The ‘None of the Above’ Option”, *Economic and Political Weekly*, Volume 48, No. 42, 2013, s. 10.

⁷² Roy/Vachana, s. 31.

⁷³ Roy/Vachana, s. 31.

⁷⁴ Representation of the People Institutional Act (Ley Orgánica del Régimen Electoral General, kısaltması LOREG). Senato ve Temsilciler Meclisi üyeleri ile, yerel meclislerin ve Avrupa Parlamentosu üyelerinin seçimine dair temel hükümlerin yer aldığı bu kanun için bkz. http://www.juntaelectoralcentral.es/cs/jec/documentos/LOREG_ENG, (Erişim Tarihi: 11.02.2023).

⁷⁵ İspanya seçim sistemi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Candan, Kadir/Solak, Mehmet/Bilgin, Murat. *Dünyada Seçim Sistemleri*, TBMM Basımevi, Ankara, 2020.

⁷⁶ 2011’de bu parti Katalonya’da oyların yüzde 1,47’sini almıştır. Superti, “The Blank and Null Vote”. Bu parti boş oyların temsil edilmesi gerektiğini savunmaktadır. Seçim kanununda, boş oyların boş koltuklara dönüşmesine ilişkin

binden fazla seçmen “boş oy” seçeneğini tercih etmiştir. Yaklaşık aynı sayıda seçmen, yanlışlıkla veya isteyerek geçersiz oy kullanmıştır. Aynı zamanda, yaklaşık 100.000 seçmen, “Boş Koltuklar” partisine oy vermiştir. Bu durum İspanya tarihinin en büyük kitlesel protestolarından biri olarak nitelendirilmektedir⁷⁷.

Ç. Kolombiya

1991 Anayasası ile oy pusulalarına, seçmenlerin fiilen tüm adaylara karşı oy kullanılmasına izin veren “boş oy” (*voto en blanco*) seçeneği eklenmiştir⁷⁸. Geçerli oyların çoğunluğunu boş oylar oluşturduğunda, ilk oylamadaki adaylara yeni oy pusulasında yer vermeyerek, seçim bir kez tekrarlanmaktadır (Kolombiya Anayasası, m. 258 paragraf 1)⁷⁹. Örneğin 2011 yılında yapılan bir belediye seçiminde, “boş oy” seçeneği çoğunluk oyunu alarak seçimlerin yenilenmesine neden olmuştur⁸⁰. “Hiçbiri” seçeneğinin çoğunluk oyu olması halinde seçimlerin yenilediği tek ülke Kolombiya’dır.

Kolombiya Anayasa Mahkemesi, 2011 tarihli kararında boş oy kullanmanın ‘siyasi bir muhalefet, çekimserlik veya karşı duruş ifadesi’ olduğunu belirtmiştir. Mahkemeye göre seçimde tüm adaylara karşı oy kullanma hakkı, siyasi özgürlüğe dayalıdır ve Kolombiya Anayasası’na uygundur⁸¹. Kolombiya Anayasa Mahkemesi eski başkanı Jaime Araújo, boş oy seçeneğinin barışçıl bir devrim niteliğinde olduğunu belirtmiştir. Araújo’ya göre, boş oy seçeneği ülkedeki aykırı davranışların çoğunu yönlendiren bir mekanizma ve Kolombiya toplumunu ve siyasetini yenilemek için bir yoldur⁸².

D. Fransa

Fransa’da 24 Şubat 2014 tarihli bir kanun ile boş oyların geçersiz oylardan ayrı olarak sayılması ve kaydedilmesi imkânı getirilmiştir⁸³. Bu durum Fransa’da fiili bir “hiçbiri” seçeneği olarak görülmektedir⁸⁴. “Boş oy” seçeneğini, tüm adayların veya partilerin reddedildiği anlamında yorumlamak mümkün olsa da bu seçenek “hiçbiri” seçeneği kadar güçlü bir ifade değildir. Bu

---

bir değişiklik yapıldığı takdirde, parti feshedilecektir. Bkz. <https://escanos.org/programa-electoral/>, (Erişim Tarihi: 11.02.2023).

⁷⁷ Superti, “The Blank and Null Vote”.

⁷⁸ Superti, “The Blank and Null Vote”. Kolombiya’da oy pusulalarında adaylar için oy alanlarının yanı sıra boş oylar (*votos en blanco*) için de alan ayrılmıştır. Bunlar “geçerli” oylar olarak sınıflandırılır ve milletvekili dağılımının hesaplanmasında kullanılır. Ayrıca seçmen hatası neticesinde ortaya çıkan geçersiz oylar (*nulos*) ve işaretlenmemiş oy pusulaları da oy türleri arasında yer alır. Taylor, Steven L. “Colombian Voters and Ballot Structure: Error, Confusion, and/or None of the Above”, *The Latin Americanist*, Volume 56, Number 4, 2012, s. 119.

⁷⁹ Kolombiya Anayasası için bkz.

<https://www.corteconstitucional.gov.co/english/Constitucion%CC%81n%20en%20Ingle%CC%81s.pdf>, (Erişim Tarihi: 16.10.2022).

⁸⁰ Antioquia’daki Bello Belediyesi için 2011 yılında yapılan seçimlerde seçmenlerin %56.7’si “boş oy” seçeneğini tercih etmiştir. Bazı adayların adaylıktan çekilmesi ve bir adayın adaylığının iptal edilmesi sebebiyle tek adayın olduğu seçimde, tek aday oyların %37.19’unu almıştır. “Boş oy” seçeneğinin çoğunluk oyu alması seçimlerin yenilenmesine sebep olmuştur. Alsema, Adriaan. “Colombian town votes ‘none of the above’ forcing new election”, *Colombia Reports*, (31.10.2011), <https://colombiareports.com/colombian-town-massively-votes-none-of-the-above-forcing-new-elections/>, (Erişim Tarihi: 30.03.2023).

⁸¹ Fedorenko/Nesterovych/Bernaziuk, s. 58.

⁸² Superti, “The Blank and Null Vote”.

⁸³ Moualek, Jérémie. “Votes That Are (Really) Not Like Others?” *Revue Française de Science Politique (English Edition)*, Volume 67, No. 6, 2017, s. I.

⁸⁴ Bu yöndeki görüşler için bkz. Moualek, s. I, dipnot 4.

nedenle aslında “boş oy” seçeneğine verilen oyların da bilgi veya bilişsel beceri eksikliğinden kaynaklandığı ileri sürülebilir. Ancak Fransa örneği açısından “boş oy” seçeneğine verilen oylar da bilgi veya bilişsel beceri eksikliğinden ziyade bilinçli bir karara dayandırılmaktadır⁸⁵. Geleneksel olarak yüksek seçmen katılımı oranlarına sahip bir ülke olan Fransa’da oy kullanmamaya karar vermek çok bilinçli bir karar olarak nitelendirilmektedir⁸⁶. Fransa’da 2017 seçimlerinde boş ve geçersiz oyların oranının oldukça yüksek olması bu konuyu yeniden gündeme getirmiştir⁸⁷.

Fransa’da oylar adayların isimlerinin yazılı olduğu kağıtların zarfa konularak sandığa atılması suretiyle kullanılır. Dolayısıyla herhangi bir adayın adı olmayan boş bir oy pusulası⁸⁸ veya boş bir zarfın sandığa atılması “boş oy” (le vote blanc) olarak adlandırılmaktadır⁸⁹. Boş oylar, kullanılan geçerli oyların tespitinde dikkate alınmaz, ancak sandık sonuçlarında özel olarak belirtilir⁹⁰. Başka bir ifade ile boş oyların çoğunluk oyu olmasının herhangi bir sonucu yoktur. Ancak Fransa’da, boş oyların çoğunlukta olması durumunda seçimin iptal edilerek yeni adaylarla yeni seçim yapılması yönünde talepler vardır⁹¹.

E. Rusya Federasyonu

Rusya Federasyonu’nda oy pusulalarında “hiçbiri” seçeneğine benzer bir seçenek olan “herkese karşı” (Rusça: “Против всех”)⁹² kaydı yer almaktaydı. Ancak bu seçeneğin seçmenler tarafından çok fazla kullanılmaya başlanması sebebiyle, 2006 yılında bu uygulamaya son verilmiştir⁹³. Rusya Federasyonu seçim sisteminde yer alan “herkese karşı” oy kullanma imkânı Sovyetler Birliği döneminden kalan bir uygulamadır⁹⁴. Rusya Federasyonu’nda “herkese karşı” oy kullanmak seçmen katılımını artırmanın önemli bir yolu⁹⁵ olarak nitelendirilmiş ve 2006 yılına kadar seçim sisteminde bu seçeneğe yer verilmiştir⁹⁶.

2006 yılından önce Rusya Federasyonu’ndaki tüm seçimlerde “herkese karşı” oy kullanma seçeneği mevcuttu. 12 Haziran 2002 tarihli “Seçim Haklarının Temel Garantileri ve Rusya Federasyonu Vatandaşlarının Referandum Katılma Hakları Hakkındaki” kanunun 64. maddesine

⁸⁵ Heinsohn, Till. “Casting an Invalid Vote at the 2017 French Presidential Election”, *French Politics*, Volume 16, 2018, s. 396.

⁸⁶ Mackintosh, Eliza/Vonberg, Judith, “A record number of French voters cast their ballots for nobody”, CNN, May 8, Mackintosh, Eliza/Vonberg, Judith. “A record number of French voters cast their ballots for nobody”, CNN, (08.05.2017), <https://edition.cnn.com/2017/05/08/europe/french-voters-spoiled-ballots-abstained/index.html>, (Erişim Tarihi: 24.01.2023).

⁸⁷ Cumhurbaşkanlığı seçiminin ikinci turunda dört milyondan fazla (seçmenlerin %11,3’ü) ve milletvekili seçimlerinin ikinci turunda yaklaşık iki milyon (seçmenlerin %9,9’u) boş ve geçersiz oy kullanılmıştır. Moualek, s. I.

⁸⁸ Boş oy pusulasının, üzerinde adayın adının yazılı olduğu oy pusulasıyla aynı özelliklere (boyut, renk, ağırlık) sahip olması gerekir. David, Pascaline. “What is the purpose of a blank vote? How is it different from a spoiled vote or abstention?”, *Le Monde*, (12.04.2022), https://www.lemonde.fr/en/les-decodeurs/article/2022/04/12/what-is-the-purpose-of-a-blank-vote-how-does-it-differ-from-a-spoiled-vote-or-an-abstention_5980314_8.html, (Erişim Tarihi: 24.01.2023).

⁸⁹ <https://www.parti-du-vote-blanc.fr/comprendre/le-vote-blanc/>, (Erişim Tarihi: 24.01.2023).

⁹⁰ David, “What is the purpose of a blank vote?”.

⁹¹ Bkz. <https://www.parti-du-vote-blanc.fr/>; <https://vote-blanc.org/>, (Erişim Tarihi: 24.01.2023).

⁹² Fedorenko/Nesterovych/Bernaziuk, s. 56-57.

⁹³ Khan, s. 5.

⁹⁴ Oversloot/Van Holsteyn/Van Den Berg, s. 33.

⁹⁵ Hutcheson, Derek S. “Disengaged or disenchanted? the vote ‘against all’ in post-communist Russia”, *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, Volume 20, No. 1, 2004, s. 99.

⁹⁶ Oversloot/Van Holsteyn/Van Den Berg, s. 33.

göre, seçmenler “tüm adaylara karşı” (veya tüm aday listelerine karşı) seçeneğini tercih edebiliyordu⁹⁷. Devlet Başkanı seçimlerinde ve tek isimli seçim sisteminin uygulandığı bütün seçimlerde “herkese karşı” oy kullanmak mümkündür⁹⁸. Yerel seçimler için kullanılan oy pusulalarında “tümüne karşı” seçeneği yer almaktaydı. Yine Milletvekillerinin bir kısmının tek isimli seçim sistemine göre, bir kısmının ise nisbi temsil sistemine göre belirlendiği Duma seçimlerinde de “tüm adaylara” ve “tüm listelere karşı” oy kullanılabilirdi⁹⁹.

Sovyetler Birliği’nin dağılmasına yol açan 1991 seçimleri, NOTA seçeneğinin demokrasi üzerindeki etkisini açıklama konusunda önemli bir örnek teşkil etmektedir¹⁰⁰. 1991 yılında yapılan parlamento seçimlerinde birçok adayın oyların çoğunluğunu sağlayamaması üzerine 1500 üyeliğin 200’ü için yeniden seçime gidilmiştir. Yeni yapılan seçimlerde yüzden fazla Komünist Partili milletvekili yeniden seçilememiştir¹⁰¹.

F. Bangladeş

Bangladeş’te 2008 yılında bir Kararname ile yapılan değişiklikle seçmenlerin “hayır oyu” kullanabilmelerine imkân tanınmıştır¹⁰². Söz konusu değişiklik “güvensizlik oyu verilmesi” başlığı altında, “seçmenler, adaylardan herhangi birine oy vermek istemezse, ‘yukarıdaki adaylardan hiçbiri’ sembolünü içeren boşluğa öngörülen işareti koyacaktır” şeklinde bir düzenlemeye yer vermektedir¹⁰³. Kararnamenin ilk halinde, herhangi bir seçim bölgesinde “yukarıdaki adaylardan hiçbiri” oylarının sayısı toplam oyların %50’sini aşarsa, söz konusu seçim bölgesindeki seçimin daha sonra tekrar yapılmak üzere iptal edilmesine ilişkin kural kabul edilmiştir¹⁰⁴. Ancak değişikliği öngören Kararname onaylanırken, ilgili hükümler parlamento tarafından kaldırılmıştır¹⁰⁵. Bu nedenle değişiklik Bangladeş’te yalnızca 2008 yılı genel seçimlerinde uygulanmıştır¹⁰⁶. Bu seçimde seçmen katılımı %78,93’e ulaşarak artış göstermiştir ancak “yukarıdaki adaylardan hiçbiri” seçeneği %1’i dahi geçememiştir¹⁰⁷.

G. Kanada

Kanada’da hiçbir seçim bölgesinde, oy pusulalarında “yukarıdakilerden hiçbiri” şeklinde bir seçeneğe yer verilmemektedir. Ancak bazı eyaletlerde, seçmenlerin oylamaya katılarak ve resmi olarak “oy vermeyi reddetmeleri” mümkündür. “Oy vermeyi reddetme” yönündeki oylar sayılmakta ve seçim kayıtlarının bir parçası haline gelmektedir¹⁰⁸. Örneğin Ontario Seçim

⁹⁷ Fedorenko/Nesterovych/Bernaziuk, s. 56-57.

⁹⁸ Oversloot/Van Holsteyn/Van Den Berg, s. 32.

⁹⁹ Oversloot/Van Holsteyn/Van Den Berg, s. 32.

¹⁰⁰ Khan, s. 5.

¹⁰¹ Boris Yeltsin ABD ziyareti sırasında NOTA’nın Sovyet versiyonunun “insanları hileli bir seçimde bile gerçek güce sahip olduklarına ikna etmeye yardımcı olduğunu ve gerçek demokrasinin inşasında rol oynadığını” ifade etmiştir. Fund, 2012.

¹⁰² Katju, s. 11. Bangladeş’te 19 Ağustos 2008 tarihli Resmî Gazetesi’de yayımlanan 2008 tarihli 42. Kararname ile yapılan değişiklik, bkz. Karim, Mohammad Ataul. “Negative Voting’ in Parliamentary Election of Bangladesh: A legal and Political Analysis, *Green University Review*, Volume 4, No. 1-2, 2013, <https://ssrn.com/abstract=2624903>, (Erişim Tarihi: 01.04.2023).

¹⁰³ Karim, 2013.

¹⁰⁴ Karim, 2013; Katju, s. 11.

¹⁰⁵ Karim, 2013.

¹⁰⁶ Karim, 2013.

¹⁰⁷ Katju, s. 11.

¹⁰⁸ Khan, s. 6.

Kanunu’na göre, oy pusulasını alan bir seçmenin, oy kullanmayı reddettiğini bildirmesi halinde, seçim görevlileri oy pusulasının arkasına derhal “reddedildi” yazar. Ayrıca seçmenin oy vermeyi reddettiği, sandık tutanağına kaydedilir (Ontario Seçim Kanunu¹⁰⁹, 53. madde). Manitoba¹¹⁰, Saskatchewan¹¹¹ ve Alberta¹¹² eyaletlerinin seçim kanunlarında da federal seçimler dışındaki seçimlerde oy pusulasını reddetmeye yönelik hükümler vardır. Oy kullanmayı reddetme seçeneği, seçmenlerce hatta bazen seçim görevlilerince dahi az bilinen bir yöntemdir. Bu yöntem seçmenlerin hem demokratik sürece katılarak görevini yerine getirmesini hem de protestosunun resmi olarak kaydedilmesini sağlar¹¹³.

Kanada’da oy pusulalarında “yukarıdakilerden hiçbiri” şeklinde bir seçeneğe yer verilmesi yönünde de talepler vardır. Örneğin Ontario eyaletinde “Yukarıdakilerin Hiçbiri Partisi” kurulmuştur¹¹⁴ ancak henüz milletvekili çıkaramamıştır¹¹⁵. Kanada’da oy pusulalarında NOTA seçeneğinin yer alması gerektiğini savunan bağımsız bir aday ise ismini resmiyette “Yukarıdakilerden Hiçbiri” olarak değiştirmiştir¹¹⁶.

¹⁰⁹ Ontario Election Act, R.S.O. 1990, c. E.6, <https://www.ontario.ca/laws/statute/90e06>, (Erişim Tarihi: 21.02.2023).

¹¹⁰ Manitoba Seçim Kanunu madde 117(2). Kanun için bkz. <https://web2.gov.mb.ca/laws/statutes/ccsm/e030e.php>, (Erişim Tarihi: 21.02.2023).

¹¹¹ Saskatchewan Seçim Kanunu madde 80(1). Kanun için bkz. <https://publications.saskatchewan.ca/#/products/498>, (Erişim Tarihi: 21.02.2023).

¹¹² Alberta Seçim Kanunu madde 107.1. Kanun için bkz. https://kings-printer.alberta.ca/1266.cfm?page=E01.cfm&leg_type=Acts&isbncln=9780779839278, erişim 21.02.2023.

¹¹³ Ibbitson, John. “Want to Vote ‘None of The Above’ in Ontario’s Election? Here’s How You Can”, *The Globe and Mail*, (20.05.2018), <https://www.theglobeandmail.com/politics/article-want-to-vote-none-of-the-above-in-ontarios-election-heres-how-you/>, (Erişim Tarihi: 21.02.2023).

¹¹⁴ Li, Xiaoli. “None of the Above Party Looks to Provide Alternative in Ontario Election”, *CTV News*, (09.06.2014), <https://toronto.ctvnews.ca/none-of-the-above-party-looks-to-provide-alternative-in-ontario-election-1.1860463>, (Erişim Tarihi: 19.02.2023).

¹¹⁵ Hiçbiri Partisi, ulusal düzeyde bir parti olan “Doğrudan Demokrasi Partisi” ile birleşmiştir. Bkz. <https://nota.ca/>.

¹¹⁶ Sheldon Bergson isimli bağımsız aday resmi olarak “Above Znoneofthe” ismini almıştır. Oy pusulalarında soy ad öncelikli olarak yer aldığı için oy pusulasında adının en sonda yer almasını sağlamak üzere yeni soyadının başına “Z” harfini eklemiştir. Sheldon Bergson bağımsız aday olarak “Znoneofthe, Above” ismiyle oy pusulasında en sonda yer almıştır. Mortimer, Caroline. “Canadian Man Changes His Name to ‘Above Znoneofthe’ to Stand in a Local Election”, *Independent*, (31.01.2016), <https://www.independent.co.uk/news/world/americas/canadian-man-changes-his-name-to-above-znoneofthe-to-stand-in-a-local-election-a6845006.html>, (Erişim Tarihi: 19.02.2023).

SONUÇ

Günümüz temsili demokratik sistemlerinde seçimler, seçim ya da parti sistemleri farklı da olsa, çoğunlukla önceden seçilmiş partiler veya adaylar arasından tercih yapmaya dayanır. Ancak mevcut alternatiflerden hiçbirine oy vermek istemeyen seçmenler seçimlere katılmama, boş veya geçersiz oy kullanma ya da aslında desteklemediği bir parti/adaya oy verme şeklinde tercihlerini kullanmaktadır.

Mevcut siyasi rejimlerin meşru kabul edilmesini sağlayan en önemli araç seçimlerdir. Bu nedenle seçimlere katılım oranlarının yüksek olması, demokratik rejime rızanın aleni ifadesi olarak nitelendirilmektedir. Seçmen katılımının düşük olması ise genellikle rejimden duyulan memnuniyetsizliğin bir işareti olarak görülmektedir. Oy pusulalarında seçmenlere tüm adayları reddetme seçeneği sunmak, seçimlere katılma oranlarının artırılması ve protesto oylarının doğru bir şekilde değerlendirilebilmesi için kullanılan bir yöntemdir. Ancak “hiçbiri” seçeneğinin çoğunluk oyu olması halinde yeni seçimler yapılması zorunlu tutulmuyorsa, bu seçeneğin etkisi seçmenlerin tepkisini kayıt altına alınmakla sınırlı olacaktır. Elbette ki yeni seçim yapılmasını zorunlu kılmasa bile “hiçbiri” seçeneğine verilen oyların yüksek oranlara ulaşması, meşruiyet eksikliğinin bir güçlü bir göstergesi olacaktır. Ancak bu durumda “hiçbiri” seçeneğinin siyasi sistemde bir düzeltme mekanizması ya da emniyet supabı işlevi görmesi mümkün değildir. Zira bu halde “hiçbiri” seçeneği, sadece sistemi tehdit eden bir sorun olduğunu ortaya koyacaktır. Ancak bu sorunun çözümüne herhangi bir katkı sağlamayacaktır.

“Hiçbiri” seçeneğinin oyların çoğunluğunu alması neticesinde seçimlerin yenilenmesinin zorunlu olduğu hallerde, bir önceki seçimdeki adayların katılmayacağı yeni bir seçim yapılmaktadır. Anayasa’da sayılan nitelikleri taşıyan adayların seçimlerde aday olabilmelerini engelleyen böylesi bir düzenlemenin anayasal dayanağının olması zorunludur. Ancak siyasi partilerin ve milletvekillerinin kendilerini bu denli zora sokacak bir anayasal değişikliği destekleme ihtimali de kanaatimizce oldukça düşüktür.

“Hiçbiri” seçeneğinin yoğun bir şekilde tercih edilmesi, özellikle seçimlerin yenilenmesi ihtimalinin bulunması halinde, seçim maliyetlerini de arttıracaktır. Ancak “hiçbiri” seçeneğinin ilk seçimde çoğunluk oyu alması halinde, seçimlerin yalnızca bir defa yenilenmesi şartını getirmek suretiyle bu mesele çözümlenebilir. Böylelikle seçimler, iki türlü bir seçim sisteminin yarattığı maliyetten daha fazla ek külfet getirmeyecektir.

Kanaatimizce boş oy kullanmak seçmeni “ilgisiz veya kayıtsız seçmen” olarak etiketlerken, aktif olarak seçime katılarak tepki gösterebilmek, tüm adayları reddedebilmek önemli bir muhalefet şeklidir. Oy pusulalarında “hiçbiri” seçeneğinin olması, özellikle aday belirlenmesinde siyasi partilerin etkili olduğu sistemlerde olumlu sonuçlar doğurabilir. Böyle bir usul halkın tepkisini, memnuniyetsizliğini siyasi partilere iletebileceği kuvvetli bir mesaj niteliğindedir. Bu suretle siyasi partilerin ve adayların kendilerini yenilemelerine, halkın tepkilerine karşı daha duyarlı olmalarına ve şeffaflığın artırılmasına katkı sağlayacaktır. Ancak olağan şekilde işleyen bir demokraside bu şekilde bir seçeneğe ihtiyaç olmayacağını söylemek de mümkündür. Partilerin seçmenlerin taleplerine daha duyarlı olmasını sağlamak amaçlanıyorsa, seçmenin tüm adayları reddetme hakkının olması etkili bir yöntem olabilir. Ancak aday belirleme yöntemlerinin ya da seçim liste usullerinin demokratik olduğu, parti içi demokrasinin kuvvetli

olduğu veya otoriterleşme eğiliminin olmadığı demokratik bir sistemde partiler, seçmen eğilimlerini daha çok göz önünde bulunduracaktır. Dolayısıyla bu halde tüm adayları reddetme seçeneğinin çok fazla talep görmeyeceğini söylemek mümkündür. Şüphesiz ki demokratik seçim ilkeleri açısından bahsi geçenler birer örnekten ibarettir.

Seçmenlere adayların tümünü reddetme hakkı vermek, siyasette etik kurallarını teşvik etmeye yönelik kurumsal düzenlemelerden biri olarak değerlendirilebilir. Siyasette etiğin artırılmasına ve siyasetin yozlaşmasının veya yolsuzlukların önlenmesine yönelik kurumsal tedbirler, ülkeden ülkeye farklılaşabilmektedir. Seçmenlere adayların tümünü reddetme hakkı vermek, bu amaçla uygulanabilecek yöntemlerden biri olsa da böyle bir hakkın verilmesinin yeterli bir tedbir olmayacağı da aşıkardır. Zira siyasette etik normları teşvik etmeye yönelik kurumsal çabaların çoğu zaman kitlesel ve süregelen toplumsal hareketlerle desteklenmesi de gerekir.

Demokrasilerde her seçmenin tam olarak kendi görüşlerini yansıtan bir aday ya da parti vasıtasıyla temsil edilmesi mümkün değildir. Ayrıca seçimler neticesinde icra edilebilir bir karar alınması da zorunludur. Ancak demokratik seçimlerin, seçmenlerin kötünün iyisini seçtiği bir karar alma mekanizmasına da dönüşmemesi gerekir. Seçmene sunulan tüm seçeneklere karşı kuvvetli bir tepkinin olduğu ve ilgililerin bu meseleyi çözümsüz bıraktığı durumlarda demokrasinin hayatta kalamayacağı da açıktır.

KAYNAKÇA

Alsema, Adriaan. “Colombian town votes ‘none of the above’ forcing new election”, *Colombia Reports*, (31.10.2011), <https://colombiareports.com/colombian-town-massively-votes-none-of-the-above-forcing-new-elections/>, (Erişim Tarihi: 30.03.2023).

Alvarez, R. Michael/Kiewiet, D. Roderick/Nuñez, Lucas. “A Taxonomy of Protest Voting”, *Annual Review of Political Science*, Volume 21, 2018, s. 135–154.

Ambrus, Attila/Greiner, Ben/Zednik, Anita. “The Effects of a ‘None of the Above’ Ballot Paper Option on Voting Behavior and Election Outcomes”, *Economic Research Initiatives at Duke (ERID)*, Working Paper No. 277, (07.11.2018), https://papers.ssrn.com/sol3/JELJOUR_Results.cfm?form_name=journalbrowse&journal_id=1157958, (Erişim Tarihi: 18.03.2019).

Arcelus, Francisco/Mausser, Gary/Spindler, Z. A. “The Right to Vote No: Revising The Voting System and Resuscitating The F-Y Voter”, *Public Choice*, Volume 33, Issue 4, 1978, s. 67–83.

Bergh, Johannes. “Protest Voting in Austria, Denmark, and Norway”, *Scandinavian Political Studies*, Volume 27, No. 4, 2004, s. 367-389.

Bowler, Shaun/Lanoue, David J. “Strategic and Protest Voting for Third Parties: The Case of the Canadian NDP”, *The Western Political Quarterly*, Volume 45, No. 2, 1992, s. 485-499.

Brown, Adam R. “Losing to Nobody? Nevada’s “None of These Candidates” Ballot Reform”, *The Social Science Journal*, Volume 48, Issue 2, 2011, s. 364–370.

Candan, Kadir/Solak, Mehmet/Bilgin, Murat. *Dünyada Seçim Sistemleri*, TBMM Basımevi, Ankara, 2020.

Çelik, Özlem. “Amerika Birleşik Devletleri Hukukunda Yürütme İmtiyazı”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 30, Sayı. 3, s. 1253-1299.

Damore David F./Waters, Mallory M./Bowler, Shaun. “Unhappy, Uninformed, or Uninterested? Understanding “None of the Above” Voting”, *Political Research Quarterly*, Volume 65, Issue 4, 2012, s. 895– 907.

David, Pascaline. “What is the purpose of a blank vote? How is it different from a spoiled vote or abstention?”, *Le Monde*, (12.04.2022), https://www.lemonde.fr/en/les-decodeurs/article/2022/04/12/what-is-the-purpose-of-a-blank-vote-how-does-it-differ-from-a-spoiled-vote-or-an-abstention_5980314_8.html, (Erişim Tarihi: 24.01.2023).

Erickson, Robert E. “None of These Candidates”, *Political History of Nevada*, (Nevada Secretary of State), 2016, <http://epubs.nsla.nv.gov/statepubs/epubs/613636-2016.pdf>, (Erişim Tarihi: 23.03.2023), s. 189-190.

Fedorenko, Vladyslav/Nesterovych, Volodymyr/Bernaziuk, Ian. “The Ballot Paper: a Constitutional Instrument of Electoral Democracy or a Means of Manipulating the Electorate?”, *Krytyka Prawa, Niezależne Studia Nad Prawem*, Volume 13, No. 1, 2021, s. 51-79.

Fund, John. “None of the Above Should Be on the Ballot”, *National Review*, (10.09.2012), <https://www.nationalreview.com/2012/09/none-above-should-be-ballot-john-fund/>, (Erişim Tarihi: 02.10.2022).

Heinsohn, Till. “Casting an Invalid Vote at the 2017 French Presidential Election”, *French Politics*, Volume 16, 2018, s. 383–399.

Herron, Michael C./Sekhon, Jasjeet S. “Black Candidates and Black Voters: Assessing the Impact of Candidate Race on Uncounted Vote Rates”, *The Journal of Politics*, Volume 67, No. 1, 2005, s. 154–177.

Hutcheson, Derek S. “Disengaged or disenchanting? the vote ‘against all’ in post-communist Russia”, *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, Volume 20, No. 1, 2004, s. 98–121.

Ibbitson, John. “Want to Vote ‘None of The Above’ in Ontario’s Election? Here’s How You Can”, *The Globe and Mail*, (20.05.2018), <https://www.theglobeandmail.com/politics/article-want-to-vote-none-of-the-above-in-ontarios-election-heres-how-you/>, (Erişim Tarihi: 21.02.2023).

Karim, Mohammad Ataul. “ ‘Negative Voting’ in Parliamentary Election of Bangladesh: A legal and Political Analysis”, *Green University Review*, Volume 4, No. 1-2, 2013, <https://ssrn.com/abstract=2624903>, (Erişim Tarihi: 01.04.2023).

Katju, Manjari. “The ‘None of the Above’ Option”, *Economic and Political Weekly*, Volume 48, No. 42, 2013, s. 10-12.

Khan, Kafeel. “NOTA: A Progress or Regress”, *Jus Corpus Law Journal*, Volume 2, Issue 3, 2022, s. 1-11.

Li, Xiaoli. “None of the Above Party Looks to Provide Alternative in Ontario Election”, *CTV News*, (09.06.2014), <https://toronto.ctvnews.ca/none-of-the-above-party-looks-to-provide-alternative-in-ontario-election-1.1860463>, (Erişim Tarihi: 19.02.2023).

Mackintosh, Eliza/Vonberg, Judith. “A record number of French voters cast their ballots for nobody”, *CNN*, (08.05.2017), <https://edition.cnn.com/2017/05/08/europe/french-voters-spoiled-ballots-abstained/index.html>, (Erişim Tarihi: 24.01.2023).

McAllister, Ian/Makkai, Toni. “Institutions, Society or Protest? Explaining Invalid Votes in Australian Elections”, *Electoral Studies*, Volume 12, Issue 1, 1993, s. 23-40.

Mortimer, Caroline. “Canadian Man Changes His Name to ‘Above Znoneofthe’ to Stand in a Local Election”, *Independent*, (31.01.2016), <https://www.independent.co.uk/news/world/americas/canadian-man-changes-his-name-to-above-znoneofthe-to-stand-in-a-local-election-a6845006.html>, (Erişim Tarihi: 19.02.2023).

Mott, Rodney L. “Invalid Ballots Under the Hare System of Proportional Representation”, *The American Political Science Review*, Volume 20, No. 4, 1926, s. 874–882.

Moualek, Jérémie. “Votes That Are (Really) Not Like Others?” *Revue Française de Science Politique (English Edition)*, Volume 67, No. 6, 2017, s. I-XIV.

Myers, Dennis. “None of These Candidates”, *Online Nevada Encyclopedia (ONE)*, 2009, <https://www.onlinenevada.org/articles/none-these-candidates>, (Erişim Tarihi: 23.03.2023).

Nagle, John D. “Let the Voters Choose None of the Above”, *The New York Times*, (28.05.1989), (<https://www.nytimes.com/1989/05/28/opinion/l-let-the-voters-choose-none-of-the-above-446689.html>), (Erişim Tarihi: 16.01.2023).

O’Connor, Blair T. “Want to Limit Congressional Terms- Vote for None of the Above”, *Valparaiso University Law Review*, Volume 29, 1994, s. 361-415.

Oversloot, Hans/ Van Holsteyn, Joop /Van Den Berg, Ger P. “Against All: Exploring the Vote ‘Against All’ in the Russian Federation’s Electoral System”, *The Journal of Communist Studies and Transition Politics*, Volume 18, Issue 4, 2002, s. 31-50.

Phillips, Shanna S. *Making Choices Real: Increasing Electoral Participation by Voting for None*, University of Nevada, Retrospective Theses & Dissertations, University of Nevada, Las Vegas, 2000, <https://digitalscholarship.unlv.edu/rtds/1129>, (Erişim Tarihi: 20.03.2019).

Plescia, Carolina/Kritzinger, Sylvia/ Singh, Shane P. “Who Would Vote NOTA? Explaining a ‘None of the Above’ Choice in Eight Countries”, *European Journal of Political Research*, 2021, s. 1-17.

Power, Timothy J./Garand, James C. “Determinants of Invalid Voting in Latin America”, *Electoral Studies*, Volume 26, Issue 2, 2007, s. 432-444.

Power, Timothy J./Roberts, J. Timmons. “Compulsory Voting, Invalid Ballots, and Abstention in Brazil”, *Political Research Quarterly*, Volume 48, No. 4, 1995, s. 795-826.

Roy, Maya/Vachana, Vr. “NOTA and the Indian Voter”, *Economic & Political Weekly*, Volume 53, Issue No. 6, 2018, s. 28-31.

Stiefbold, Rodney P. “The Significance of Void Ballots in West German Elections” *The American Political Science Review*, Volume 59, No. 2, 1965, s. 391–407.

Superti, Chiara. “The Blank and Null Vote as An Alternative Form of Democratic Protest”, http://scholar.harvard.edu/files/csuperti/files/blankasprotest_final.pdf?m=1455298855, (Erişim Tarihi: 19.03.2019).

Superti, Chiara. “Vanguard of the Discontents: Blank and Null Voting as Sophisticated Protest”, <https://scholar.harvard.edu/files/csuperti/files/supertibnvpaper.pdf>, 2014, (Erişim Tarihi: 18.03.2019).

Taylor, Steven L. “Colombian Voters and Ballot Structure: Error, Confusion, and/or None of the Above”, *The Latin Americanist*, Volume 56, Number 4, 2012, s. 111-130.

The Express Tribune. “None of the above vote to be added to ballots: ECP”, (03.04.2013), <https://tribune.com.pk/story/530557/none-of-the-above-vote-to-be-added-to-ballots-ecp/>, (Erişim Tarihi: 16.01.2023).

Tyshkovskiy, Anton. “Does NOTA Option Availability Affect Voting in a Polarized Environment? Evidence from Ukrainian Parliamentary Elections 2006 – 2012”, *Central European University Department of Economics*, https://www.etd.ceu.edu/2016/tyshkovskiy_anton.pdf, Budapest, 2016, (Erişim Tarihi: 06.04.2023).

Ujhelyi, Gergely/Chatterjee, Somdeep/Szabo, Andrea. “None of the Above”, *Working paper University of Houston*, (23.05.2018), (<http://www.uh.edu/~gujhelyi/nota.pdf>), (Erişim Tarihi: 18.03.2019).

Venice Commission, *Report on Electoral Law and Electoral Administration in Europe*, CDL-AD (2006) 018, Strazburg, (12.06.2006).

Venice Commission, *Report on Electoral Law and Electoral Administration in Europe*, CDL-AD(2020)023, Strasbourg, (08.10.2020).

Weinberg, Leonard/Linderman, Robert/Amal, Kavar. “The Electoral Consequences of a New Ballot Choice: The Case of ‘None of These’ in Nevada”, *State & Local Government Review*, Volume 14, No. 3, 1982, s. 117-120.